

KAS EUROTEKSTIDES ON KOHTA
ILUSALE JA SELGELE KEELELE?

Eesti Keele Instituut

**KAS EUROTEKSTIDES ON KOHTA
ILUSALE JA SELGELE KEELELE?**

Artiklite kogumik

Eesti Keele Sihtasutus
Tallinn 2009

Kogumiku väljaandmist on toetanud
Haridus- ja Teadusministeerium

Koostanud ja toimetanud
Katrín Hallik ja Katre Kasemets

Kujundanud
Merle Moorlat

Trükkinud
AS Pakett

ISBN 978-9985-79-296-4

SISUKORD

Saateks	7
Selge keeleafutus Rootsi õigusloomes – juristide ja lingvistide koostöö. <i>Anne-Marie Hasselrot</i>	9
Euroopa Parlament eurokeele kaasotsustajana. Kas Euroopa Liidu õigusaktide ja muudatusettepanekute keerukas ringmängus on kohta ka ilusale keelele? <i>Marek Dreving</i>	13
Kaasotsustamismenetluse keerdkäikudest nõukogu tõlkija pilgu läbi. <i>Liis Jaansalu, Riho Raudsepp</i>	40
Terminoloogiatöö Euroopa Komisjoni eesti keele osakonnas ja Euroopa Liidu terminibaas IATE. <i>Triin Randlane</i>	52
Teatestruktuuri põhimõtted õigustekstide tõlkimisel eesti keelde. <i>Heigo Sooman</i>	64
Kujuta ette! Ettekujutamine kui absurdsete tõlkevigade vältimise strateegia. <i>Andres Valdre</i>	75

SAATEKS

Hea lugeja!

Sinu käes on teine eurokeele artiklite kogumik. Esimene kogumik ilmus aasta tagasi ja see koostati sümposiumi „Euroopa Liidu keel kui meie ühine keel” materjalide põhjal. Peale selle kirjutasid sinna põhjalikud artiklid tõlkijaid koolitamas käinud keeleinimesed. Esimest kogumikku on võimalik nüüd lugeda ka elektrooniliselt meie kodulehel eurokeelehoole.eki.ee.

Selle aasta kogumiku jaoks palusime artikleid kirjutada ELi institutsioonides töötavatel kogenumatel tõlkijatel. Oma töö eripäradest kirjutavad Euroopa Komisjoni, Euroopa Parlamendi, ELi Nõukogu ja ELi Asutuste Tõlkekeskuse töötajad. Juristide ja lingvistide sujuvast koostööst Rootsi õigusloomes kirjutab Rootsi justiitsministeeriumi eelnõude juriidilise ja lingvistilise läbivaatamise talituse asejuhataja Anne-Marie Hasselrot.

Tõlkimine ELi institutsioonides on keeruline ja paljudest piirangutest sõltuv. On paratamatusi, millest tõlkija mööda ei saa, näiteks ei ole tõlkijal lubatud lauseid sisu selguse huvides lühendada. Ülipikad laused tuleb säilitada esialgsel kujul, kuna keerukas viitamissüsteem dokumentide vahel muidu ei toimiks. Juriidiline täpsus on eurotekstides alati esikohal ja alles seejärel tuleb keeleline ladusus. Ometi püüavad tõlkijad anda endast parima ja loovad aktiivselt ka eestikeelset terminoloogiat, tehes koostööd nii Eesti ametnike ja ekspertide kui ka keelekorraldajatega.

Koostöö Eesti Keele Instituudi ja eurotekstide tõlkijate vahel on muutunud tihedaks, tõlkijaid on käinud Brüsselis ja Luxembourgis koolitamas keelekorraldajad, samuti küsivad tõlkijad sageli keelenõu. Populaarsed on Eesti vabakutselistele tõlkijatele korraldatud eurotekstide tõlkimise seminarid. Loodetavasti on poolteist aastat eurokeelehoolet selle koostöö edukusse oma panuse andnud.

Soovime, et see kogumik annaks selgema ettekujutuse euro-tekstide tõlkimise argipäevast ja ärgitaks nii ELi institutsioonide tõlkijaid kui ka vabakutselisi tõlkijaid otsima parimaid keelelisi lahendusi.

Koostajad

SELGE KEELEKASUTUS ROOTSI ÕIGUSLOOMES – JURISTIDE JA LINGVISTIDE KOOSTÖÖ

ANNE-MARIE HASSELROT

*Rootsi justiitsministeeriumi eelnõude juriidilise ja lingvistilise
läbivaatamise talituse asejuhataja*

Rootsi justiitsministeeriumis töötab viiest lingvistist ja viiest juristist koosnev meeskond, kelle ülesanne on tagada seadusloome juriidiliselt kõrge tase ning võimalikult selge keelekasutus. Seadusloome mõjutab otsuste tegemist kõigil ühiskonna tasanditel ja seaduste arusaadavus on seetõttu väga oluline.

SELGUS ALGAB ÜLEVALT

Tänapäeva demokraatlikus ühiskonnas on loomulik, et avalikus halduses valitseb avatus ja selgus ning et dokumendid on kirjutatud lugejate vajadustest lähtuvalt. Selleks on otstarbekas alustada ülevalt, s.t ajakohastada ja lihtsustada õigusaktide keelt. Kui õigusaktid on kirjutatud selges keeles, siis mõjutab see kõigi haldustekstide keelekasutust.

Lihtsa keelekasutuse põhimõtteid on Rootsi valitsusasutustes rakendatud alates 1976. aastast. Selle tegevuse aluseks justiitsministeeriumis on valitsusasutuste kohustusi kajastav korraldus, kus on kirjas, et valitsuse kantselei õigusasjade peadirektor vastutab kvaliteetse keelekasutuse eest seadusloomes ja halduses ning selle eest, et õigusaktide ja juriidiliste otsuste keel oleks võimalikult lihtne ja selge.

KASUTATAVAD MEETODID

Praegu on nii uute kui ka muudetud õigusaktide juriidilise ja keelelise kvaliteedi tagamine antud juristide ja lingvistide meeskonna hoolde. Üheskoos moodustame me justiitsministeeriumi juures eelnõude juriidilise ja lingvistilise läbivaatamise talituse. Talitusel on otsustav roll õigusaktide koostamisel ministeeriumides. Ühtegi valitsuse eelnõud, korraldust ega valitsuskomisjoni pädevust ei kinnitata talituse heakskiiduta.

Kvaliteedi kontrollimisel on loomulikult oluline tekstide läbivaatamine. Kuid see üksi ei taga seaduste mõistetavust ja kvaliteeti. Viimases läbivaatamise faasis on võimalik tegeleda ainult konkreetsete küsimuste ja vigadega. Seetõttu on olemas ka teisi meetodeid. Näiteks pakume me eelnõude koostajatele koolitusi, kirjutame eelnõu koostamise juhendeid, anname telefoni ja e-posti teel nõu ning vahel osaleme õiguskomisjonides, mis tegelevad eelnõude muutmisega.

SELGE KEELEKASUTUS TÄNAPÄEVA ROOTSI ÕIGUSAKTIDES

Rootsi õigusakt on tavapäraselt jagatud peatükkideks, peatükkidel on pealkirjad ja informatiivsed alapealkirjad. Õigusakti esimene artikkel annab ülevaate kogu akti sisust. Järgnevate peatükkide alguses on vahel samuti nende sisukokkuvõte.

Õigusakti ülesehitus sõltub selle edasisest kasutusest. Kuna Rootsi seadusandlus on jagatud kolmeks tasandiks, esitatakse kõige detailsemad sätted alamates õigusaktides. Iga õigusakt peab olema seotud madalamate tasandite samateemaliste õigusaktidega.

Üks artikkel võib sisaldada kuni kolm lõiget, iga lõige sisaldab piiritletud arutluskäiku. Lõiked peavad olema loogiliselt ja keeleliselt omavahel ühendatud.

Lausestruktuur peab olema loomulik ning alus, öeldis ja sihtis peavad lauses asuma nii lähestikku kui võimalik. Vananenud ning ebaselgeid sõnu ja väljendeid tuleb vältida. Eelnõude koostajate jaoks on olemas ka abimaterjalid, mis aitavad leida vananenud väljenditele õigeid vasteid.

EUROOPA LIIDU ÕIGUSAKTIDE TERMINOLOOGILISE TÄPSUSE TAGAMISE VÕRGUSTIK

On selge, et kõikide liikmesriikide jaoks on ELi õigusaktide kvaliteet oluline ja kõik riigid töötavad selle nimel, et tagada õigusaktide tõlgete täpsus ja arusaadavus. Tõlgetes kasutatava terminoloogia täpsuse tagamine on samuti keeruline ülesanne. Seetõttu on eelnõude juriidilise ja lingvistilise läbivaatamise talituse juurde loodud ELi keeleteenistus.

Selle teenistuse üks kõige olulisemaid töövahendeid on lai kontaktide võrgustik, mis hõlmab kõiki ministereiume ja ligi neljakümme valitsusasutust. Nende kontaktide kaudu on võimalik konsulteerida eri valdkondade spetsialistidega vastavas ministereiumis või muus asutuses. Nemad edastavad ajakohastatud informatsiooni ELi keeleteenistusele ning aitavad ELi institutsioonide tõlkijaid ja terminoloogide kiiresti kohaliku eksperdiga ühendusse astuda. Sel moel saavad tõlkijad rootsikeelse terminoloogia kohta usaldusväärseid vastuseid. ELi keeleteenistus omakorda teeb tihedat koostööd teiste Rootsi keeleasutustega ning Brüsselis ja Luxembourgis olevate tõlkeosakondadega.

KIRJUTAMISHARJUMUSTE MUUTMINE

Loomulikult võtab õigusaktide kirjutamise tavade muutmine aega, nii liikmesriikides kui ka ELi institutsioonides. Eelnõude kirjutajaid tuleb veenda selge keelekasutuse eelistes. Loodetavasti

võimaldab meie tegevus jõuda lähemale üldisele eesmärgile, milleks on selge ja kasutajasõbralik ning ühiskonna vajadustele vastav õigusloome.

Inglise keelest tõlkinud Katrin Hallik

EUROOPA PARLAMENT EUROKEELE KAASOTSUSTAJANA. KAS EUROOPA LIIDU ÕIGUSAKTIDE JA MUUDATUSETTEPANEKUTE KEERUKAS RINGMÄNGUS ON KOHTA KA ILUSALE KEELELE?

MAREK DREVING

Euroopa Parlamendi eesti kirjaliku tõlke üksuse juhataja

Peale enneolematu ulatusega poliitiliste, õiguslike ja majanduslike ülesannete pidi Euroopa Liit 2004. aasta laienemisega suutma korraga alla neelata ka üheksa uut keelt. Samamoodi pidid need keeled ülikiiresti kohanema uudse keeruka konteksti ja paljude nõuetega.

Võrdlus allaneelamisega ei ole muidugi eriti ilus ega ka kohane, sest Euroopa Liidu aluslepingutes on sätestatud kõikide ametlike keelte võrdsus. Sedamööda, kuidas liit laieneb, suureneb ka ametlike keelte arv, mis on praeguseks jõudnud juba 23ni. See asjaolu on nii mõnigi kord andnud alust võrdluseks Paabeli torniga, justkui valitseks ka Euroopa Liidus ja selle institutsioonides keelte paabel.

Kuid Vana Testamendi Paabeli torni lugu on üksteisest mittearusaamise ning selle tõttu plaanide ja tegude lõpetamata jäämise lugu. Euroopa Liit ja sealhulgas Euroopa Parlament peavad tõestama, et suure hulga keelte üheaegne ja võrdväärne kasutamine ei takista Euroopa Liidu liikmesriikide integratsiooni „ehitustööd”.

Euroopa Parlament on täieliku mitmekeelsuse tagamisel võimalik kõige keerukamas olukorras, sest kõikidel parlamendiliikmetel on õigus väljendada end neile sobivas ametlikus keeles nii kirjalikult kui ka suuliselt. Sellel põhimõttel on kaks tahku. Esiteks ei tohiks võõrkeelte oskus olla valimistel Euroopa Parlamendi liikmeks pürgivate kandidaatide edukuse kriteerium, sest kõikidel Euroopa Liidu kodanikel on ühesugune õigus parlamenti kandideerida. Teiseks peab kõikidel kodanikel olema võimalik nende enda valitud esinduskogu tööd oma riigi keeles jälgida ja kontrollida ning vajaduse korral ka parlamendiga ükskõik millises ELi ametlikus keeles suhelda.

TÄIELIK MITMEKEELSUS

Euroopa Parlamendis tööpoolest koostatakse dokumente ning kõneldakse täiskogu istungitel ja ka muudel koosolekutel kõigis 23 ametlikus keeles. Parlamendi tõlketeenistused peavad tagama, et keelte paljusus ei aeglustaks parlamendi tööd ega seaks kuidagi ohtu parlamendi osalemist Euroopa Liidu õigusloomes, kus kõikidele eelnõude ettevalmistamise ja vastuvõtmise protsessis osalevatele institutsioonidele on igaks etapiks seatud kindlad tähtajad.

Euroopa Parlamendi fraktsioonides ja parlamendikomisjonides vaadatakse igal aastal läbi ja arutatakse sadu õigusakti eelnõusid, nende kohta koostatakse töödokumente, raporteid, arvamusi ja muudatusettepanekuid ning nende üle toimuvad hääletused nii komisjonides kui ka täiskogu istungitel Strasbourgis ja Brüsselis. Sealjuures võivad käsitletavad teemad hõlmata absoluutselt kõike piima kokkuostu hindadest või lavakunsti arengust kuni nanotehnoloogiani või põllumajandusmasinate haagistele esitatavate tehniliste nõueteeni. Poliitilise organina võtab Euroopa Parlament aktuaalsetel teemadel sõna ka omal algatusel, eelkõige resolutsioonidena, mis võetakse vastu korra või kaks korda kuus toimuvatel täiskogu istungitel. Kõige selle hulka ja vahele peab

mahtuma ka kõikide protsessi käigus koostatavate dokumentide tõlkimine. Sageli tähendab see, et tõlgitakse nii esialgne kui ka lõplik versioon, mis võivad üksteisest üpris palju erineda.

Kuna kaksteist korda aastas Strasbourgis toimuvad osaistungjärgud kestavad ainult neli päeva ja kuus korda aastas Brüsselis korraldatavad osaistungjärgud kaks päeva, on istungi ajal tõlgete tähtajad äärmiselt lühikesed. Täiskogu istungil hääletatavate resolutsioonide puhul võib resolutsiooni esialgse kavandi koostamise ning viimistletud ja kõikidesse keeltesse tõlgitud lõppversiooni hääletuse vahele jääda ainult mõni tund. Rääkimata sellest, et samal päeval hääletatakse tihti resolutsioone mitmel teemal ning iga fraktsioon võib esitada iga teema kohta oma resolutsiooni ettepaneku. Kõik need tuleb mõne tunniga tõlkida ka eesti keelde. Osaistungjärgu eel ja ajal töötabki kogu parlament eelkõige istungi rütmis ning sel ajal tuleb täiesti välistada oht, et tõlked seatud tähtaegadeks valmis ei jõua.

Tuleb meeles pidada, et poliitika ei hõlma mitte ainult sisulist eelnõudega tegelemist, vaid ka poliitilist võitlust. Parlamendi ajaloos on esinenud ka juhtumeid, kus puuduv või hiljaks jäänud tõlge on tõusnud päevapoliitikasse, sest parlamendiliige, kel ei ole võimalik hääletusele pandavat dokumenti oma riigi keeles lugeda, võib nõuda hääletuse peatamist või edasilükkamist. See võib mõnikord tundlike poliitiliste küsimuste puhul olla ühele või teisele poliitilisele jõule meelepärane, kuid seada ohtu istungi tõrgeteta jätkumise.

Seepärast peavad parlamendi tõlketeenistused istungi ajal iga hinna eest tõlgete hiljaksjäämist vältima. Parlamendi tõlkijatelt eeldab see mitmeks päevaks väga suurt jõu kokkuvõtmist ning tõlkijad peavad siis toime tulema väga lühikeste tähtaegade ja intensiivse töökoormusega. Ja muidugi kindlustama selle juures, et tõlked ei oleks mitte ainult korrektsed, vaid ka ilusas emakeeles.

POOL TUHAT KEELEKOMBINATSIOONI

Euroopa Parlamendi 23 kirjaliku tõlke üksuses töötab kokku ligikaudu 750 tõlkijat, kogu kirjaliku tõlke peadirektoraadis on töötajaid 1500 ringis ehk umbes veerand kogu parlamendi ametnikkonnast. Eesti keelde tõlgib parlamendis dokumente iga päev üle 30 tõlkija. Neid abistab tosinkond assistenti, kes valmistavad ette dokumendid ja tõlkemälud, teevad alusdokumentide põhjal eeltõlke, saadavad tööd välja, lahendavad tehnilisi probleeme jms. Peale selle tõlgivad ligi kolmandiku dokumentidest Eesti tõlkebürood, kellega parlament teeb lepingu alusel koostööd. Ühtekokku tõlgitakse aastas eesti keelde üle 60 000 lehekülje ja kogu parlamendis eri keeltesse enam kui poolteist miljonit lehekülge tekste.

Ei ole mõeldav ega mõistlik korraldada tõlkimist kõigis 506 võimalikus keelekombinatsioonis, mille 23 praegust ametlikku keelt moodustavad (ainuüksi horvaadi keele peatse lisandumisega suureneb keelekombinatsioonide arv juba 552ni). Esiteks oleks selliseid tõlkijaid väga raske leida ja teiseks ei oleks niisugune korraldus efektiivne, sest paljusid kombinatsioone tuleb ette harva. Ka parlamendi eesti tõlkijad ei kata kõiki 22 võimalikku lähtekeelt.

Kuigi tõlgetega on tagatud täielik mitmekeelsus, koostatakse suurem osa originaaldokumente parlamendis siiski inglise, prantsuse ja saksa keeles. Inglisekeelsete originaalide osa moodustab üle poole, prantsuskeelsete osakaal on langenud alla 20% ja saksakeelsete on vähem kui 10%. Istungil hääletusele pandavatest lõplikest dokumentidest on juba valdav enamik (u 85%) originaalis ingliskeelsed. Eestikeelsed on parlamendi originaalidest kõigest 0,2%.

Seepärast on Euroopa Parlamendis alates 2004. aastast (kui lisandus korraga üheksa uut keelt) kasutusel nn *pivot*-süsteem, kus inglise, prantsuse ja saksa keelt kasutatakse releekeeltena. See tähendab, et mõnes muus keeles (või ka mitmes keeles läbi-segi, sest tihti esitavad terve hulga muudatusettepanekuid mitu

eri keelt kõnelevat parlamendiliiget ühiselt) koostatud või esitatud dokument tõlgitakse esmalt ühte releekeelde ja seejärel selle kaudu kõikidesse teistesse keeltesse.

Pivot-süsteem ei takista siiski lähtekeelest otse tõlkimist, kui on olemas tõlkija, kes vastavat kombinatsiooni oskab. Lähiaastatel kavatsetakse Euroopa Parlamendis kasutatavate releekeelte hulka lisada ka itaalia ja hispaania keel, kaugemas tulevikus võib-olla ka poola keel. Kõik see eeldab siiski mitut aastat tõlkijate täienduskeeleõpet.

HÕLMAMATU EUROKEEL

Euroopa Liidu institutsioonides koostatavate dokumentide ja tehtavate tõlgete puhul räägitakse sageli „eurokeelest”. Selleks võib pidada nn eurožargooni – poliitikute ja ELi institutsioonide töötajate seas kasutatavat slängi, mis sisaldab rohkesti inglis- ja prantsuskeelseid sõnu või väljendeid ning laene, mis on arusaadavad eelkõige asjaosalistele ja mille omakeelseid vasteid kasutatakse vähe (kuid mille peavad oma töös kindlasti leidma tõlkijad).

Eurokeele all võib mõista ka laiemalt ELi õigusaktidele omast terminoloogiat ja keelekasutust. Selle üks aspekte ja kujunemise põhjusi on vajadus hõlmata ELi õigusakti või selle sätetega suure hulga väga erineva tausta ja ajaloo riikide õigusruume ja neis kasutatavat terminoloogiat. Kui Euroopa Liidu õigusakt on suunatud kõikidele liikmesriikidele, siis peab see olema ka kõikides liikmesriikides kohaldatav ja rakendatav – haarama kõiki olukordi, mis konkreetsetes valdkonnas võivad näiteks Soomes, Portugalis ja Rumeenias ette tulla. See muudab tihti teksti keerukaks ning laused, loetelud, välistavad ja lisakriteeriumid ning klauslid pikaks. Peale selle on ka poliitilised kompromissid, mis sageli justkui ühe käega annavad ja teisega võtavad – kõike seda ikka ühes ja samas lauses või sättes. Lühema ajaloo ja lihtsama õigusruumiga liikmesriigis nagu Eesti võib selline „keerutamine”

liigsena tunduda. Peab aga meeles pidama, et mõnes teises liikmesriigis võiksid meile sobivad lihtsad sätted olla liiga kitsad ja jääda soovitud mõjuta. Seepärast ei ole ka tõlkijal õigust teksti meelevaldselt lihtsustada, sealt midagi välja jätta.

Parlamendi tõlkijatele on põhjendamatu lihtsustamise ohud hästi näha siis, kui nad tõlgivad muudatusettepanekuid, mida parlamendiliikmed õigusakti eelnõude kohta esitavad. Nimelt eeldab Euroopa Parlamendi koht Euroopa Liidu õigusloomeprotsessis seda, et me töötame palju teistes institutsioonides koostatud dokumentide, eelkõige komisjoni eelnõude ja nõukogu ühiste seisukohtade tõlgetega ning sõltume seega oma kolleegide tööst.

EELNÕUST AVALDATUD ÕIGUSAKTINI

Parlament osaleb õigusaktide vastuvõtmises erineval määral, sõltuvalt sellest, milline on konkreetse valdkonna jaoks aluslepingutes kindlaks määratud õigusaktide vastuvõtmise menetlus. Praegu kasutatakse enim kõige keerukamat ja parlamendile kõige suuremaid mõjutamisvõimalusi andvat kaasotsustamismenetlust, kus Euroopa Parlament ja Euroopa Liidu Nõukogu on võrdväärsed otsustajad. Lissaboni lepingu jõustumise järel laieneb kaasotsustamismenetluse kasutusala veelgi ja parlamendi, sh tõlketeenistuste vastutus suureneb oluliselt: esimesel lugemisel vastu võetud aktide teksti lõpliku viimistlemise ja avaldamise eest hakkab vastutama Euroopa Parlament.

Institutsioonide vahel kulgeva õigusaktide vastuvõtmise pingpongiga ühel ajal toimub samasugune tekstide edasi-tagasi liikumine ka tõlkes. Arusaadavalt ei tõlgita neid iga kord algusest peale uuesti, vaid kasutatakse juba tehtud tõlkeid. Üldjuhul jõuab parlamenti esmalt Euroopa Komisjonis koostatud õigusakti (määruse, direktiivi, otsuse, soovitus) eelnõu ja selle tõlge, mille on teinud komisjoni tõlkijad. Eelnõu põhjal koostavad parlamendiliikmed raporteid ja arvamusi ning esitavad muudatusettepane-

kuid. Need tõlgitakse parlamendis ja meie tõlkijate jaoks on sel juhul lähtetekstiks komisjonilt saadud tõlge.

Muudatusettepanekute puhul, mis moodustavad parlamendis tõlgitavatest dokumentidest väga suure osa, peab tõlkija oma tõlkesse lisama ja selgelt märgistama kõik nn poliitilised muudatused (lisatavad, asendatavad või välja jäetavad sõnad, laused, lõigud jne), mida parlamendiliikmed on komisjoni eelnõusse teinud. Kõik muu, s.t tekstiosad, mida parlamendiliikmed muuta ei soovi, peavad ka tõlkes jääma täpselt nii, nagu need eestikeelses eelnõu tõlkes juba on. Seega sõltub parlamendi dokumentide terminoloogia ja keelekasutus otseselt eelnevast tõlkest, sest selle ülevõtmine on kohustuslik. Poliitilisest muudatusest puutumata jäävas tekstiosas on võimalik ja lubatud parandada ainult ilmseid eksimusi ja vigu. Teisel lugemisel kehtivad täpselt samad põhimõtted ELi Nõukogust saadud ühise seisukoha tõlke puhul.

Muudatusettepanekute tõlkimine ongi sageli tõlkija jaoks kõige suurem peavalu, sest näiteks kas või üksainus lähtekeeles lisatud või välja jäetud sõna võib eestikeelses tõlkes nõuda käände muutmist või koguni terve lause ümberkirjutamist ja seetõttu ka muudatuse tähistamist hoopis teisiti, kui see näeb välja lähtekeeles muudatusettepanekus.

Alltoodud näide on iseloomulik (ehkki veel väga lihtne) juhtum, kus üksnes paari sõna muutmine lähtekeeles toob eesti keeles kaasa hulga rohkem või teistsuguseid muudatusi. Teksti muutmise, lisamise või kustutamise märgistamiseks peavad parlamendi tõlkijad kasutama paksu kaldkirja ja juhinduma võrdlusest parlamendile esitatud alustekstiga.

Lähtekeelne muudatusettepanek (EN)	
<i>Komisjoni tekst</i>	<i>Muudatusettepanek</i>
<i>Each action shall</i> be implemented and monitored in close cooperation with the appropriate regional authorities of the Member States.	<i>All actions must</i> be implemented and monitored in close cooperation with the appropriate regional authorities of the Member States.

Tõlgitud muudatusettepanek (ET)	
<i>Komisjoni tekst</i>	<i>Muudatusettepanek</i>
Kõiki meetmeid rakendatakse ja kontrollitakse tihedas koostöös liikmesriikide asjaomaste piirkondlike asutustega.	Kõiki meetmeid tuleb rakendada ja kontrollida tihedas koostöös liikmesriikide asjaomaste piirkondlike asutustega.

Samasugune on olukord ka parlamendi enda koostatud dokumentide, algatusraportite jms puhul, kus muudatusettepanekute aluseks ei ole komisjoni või nõukogu eelnõu tõlge, vaid parlamendi omaalgatuslik raport või sellele lisatav arvamus.

Nagu öeldud, moodustavad muudatusettepanekud parlamendi tõlkijate tööst väga suure osa ning muudatuste tähistamise keerukus võib ajapikku kaudselt mõjutada kõiki tõlkeid, sest teadlikult või alateadlikult võidakse juba esialgses tõlkes püüda säilitada võimalikult suurt originaalilähedust, et hiljem, kui on vaja muudatusettepanekuid tõlkida, oleks „tõlkepusle” kokkupanemine lihtsam. Tõlke kvaliteedile ning teksti ladususele ja heale stiilile see muidugi midagi ei lisa, pigem vastupidi. Teisalt ei saa seda laadi teksti tõlkimisel ka piiramatut vabadust kasutada ning tõlkimise kuldreeglit (tõlkida mõtet, mitte sõnu) järgides teksti liialt lihtsustada või midagi hoopis välja jätta.

Nii võib tõlkija olla väga keerulises olukorras, kui näiteks määruse või direktiivi eelnõu tõlkija asendab eelnõus toodud loetelus kaks lähtekeeles väga lähedast mõistet eesti keeles üheainsaga – mis võib Eesti seaduste ja traditsioonidega ka kenasti kooskõlas olla. Oletame aga, et seejärel soovivad õigusloome järgmises etapis Euroopa Parlamendi liikmed muudatusettepanekuga nendest kahest mõistest ühe lõplikust tekstist välja jätta. Mida peaks tõlkija siis oma tõlkes välja jätma, kui väljajätavat osa eelnõu tõlkes üldse ei ole?

Nagu eespool rõhutatud, peavad parlamendi tõlkijad muudatusettepanekute tõlkes alati selgelt ära näitama, mida muudatusettepanekuga muuta soovitakse – mida on võrreldes algtekstiga

lisatud, välja jäetud või ümber sõnastatud –, et hääletusel oleks parlamendiliikmetel võimalik algteksti ja uut teksti hõlpsasti võrrelda. Seetõttu on oluliste tekstiosade väljajätmine eurotekstide tõlkija jaoks üsna suur patt. Siinkohal tuleb aga eriti rõhutada sõnapaari „olulised tekstiosad”. Väljajätmise ettevaatuspõhimõte kehtib nimelt teksti seisukohast oluliste, sisuliste mõistete ja sõnade kohta, mitte aga pelgalt lähtekeele eripärast või traditsioonidest põhjustatud sõnakasutuse kohta. Viimase sõnasõnaline tõlkimine muudab niigi pikad ja keerulised laused veelgi kohmakamaks.

Kindlasti on tõlkijal tihti raske otsustada, kas tegemist on sisu seisukohast olulise teabega või konkreetse lähtekeele tavadest tuleneva üleliigsusega. See nõuab ühteagu nii lähte- kui ka emakeele väga head tunnetust ja sageli ka julgust. Kui julgust ebaolulisi „prügisõnu” tõlkes ära jätta või ümber kirjutada ei ole, on tulemus kohmakas, segane ja võõrapärane ning sellest on selgelt aru saada, et tegemist on tõlkega.

Kahjuks kipub pikaajaline igapäevane kokkupuude võõrkeelsete eurotekstidega ja neile iseloomuliku keerukusega kaasa tooma võõrapärase sõnakasutuse ja raskepärase eurokeele ning toortõlgete levimise ka sellistesse tõlgetesse, kus seda õiguslikust aspektist vaja ei ole, n-ö tavalistesse tekstidesse. Ka siin aitab üksnes tõlkija kogemus, julgus ja sisetunne, et osata valida eri tüüpi tekstide puhul sobilik sõnavara ja stiil. On selge, et tehnilist laadi õigusakti muudatusettepaneku, inimõiguste rikkumist hukka mõistva resolutsiooni, parlamendi presidendi kõne, laiale avalikusele suunatud veebilehe ja kaebuse esitanud kodanikule vastuseks saadetava kirja stiil ja tonaalsus on kõik üsna erinevad. Seda peab tõlkija oskama esiteks lähtekeeles tajuda ja ära tunda ning siis emakeeles edasi anda, olles sageli sunnitud mitu korda päevas ühelt tekstiliigilt teisele lülituma.

Eelöeldu kinnitab veel kord, et hea tõlkija peab eelkõige väga hästi oskama oma emakeelt. Üksnes ladusast võõrkeeleoskusest ei piisa. Teisalt ei piisa lähteteksti tonaalsuse tajumiseks ja näiteks

poliitikas või majanduses selles keeles käibel olevate väljendite äratundmiseks ja nende mõistmiseks ka ainult võõrkeeletunnis õpikust omandatud teadmistest. Hädavajalik on ka selle keele ja riigi või riikide kultuuriruumi ja poliitika tundmine.

SAGEDASIMAD STIILIHÄDAD

Jätame terminoloogia ja tõlgete sisulise korrektsuse teema kõrvale ning vaatame ELi tekstide tõlkeid toimetaja pilguga stiili ja keelekasutuse aspektist. Üldjoontes korduvad ikka samad stiilihädad, hoolimata sellest, et nendest on sageli kirjutatud ja koolitustel räägitud. Igapäevane kokkupuude võõrkeelsete ja eurokantseliidis koostatud tekstidega mõjutab tõlkijate keelekasutust ja uinutab valvsuse selle suhtes, kuidas tõlgitav mõte oma emakeelde vormitakse.

Olen pidanud mitmel korral vaidlema teemal, kas kehva stiiliga algteksti üldse tuleks tõlkes ilusamasse keelde panna. Teataval määral on õige, et tõlkija ei saa tõesti teksti täiesti ümber kirjutada ja ka algtesti sisuliste vigade parandamiseks on kindlad reeglid. Väidan siiski, et koleda kantseliidi tõlkimine sama koledaks eesti keeleks on lihtsama vastupanu teed minek. Eurotekstide tõlkijate ühine huvi peaks siiski olema, et kogu see hiiglaslik tekstimassiiv ei halvendaks eesti keele kasutust, vaid ideaaljuhul isegi aitaks seda parandada ja arendada. Et vältida võõrkeelse kantseliidi edasikandumist, tuleb eesti keelde tõlkimisel lause sõnajärge lähtekeelega võrreldes tihti põhjalikult muuta. See nõuab pingutust ja tõlke hilisemat ülelugemist tervikuna, mitte ainult mõtet hakkivate tõlkemälu lõikude haaval.

Alltoodud tähelepanekud, näited ja soovitused ei pärine mitte ainult parlamendi tõlkijate töödest, vaid ka teistes institutsioonides või Eesti tõlkebüroodes tehtud tõlgetest. Need on stiili-probleemid, mis tõlkeid toimetades ja parandades on aastate jooksul silma jäänud ning mille puhul ei ole tegemist süstema-

tilise analüüsiga, vaid pigem juhusliku valikuga ajapikku kogutud näidetest. Valitud näited puudutavad stiili ning eesti keelele omast sõnakasutust ja -järke, samuti tüüpilisi sõnu, millest eurokeel kubiseb ja mille tõlkimine tekitab sageli peavalu, sest nende kõige üldlevinum tõlkevaste mõjub sageli kohmakalt, kuid head alternatiivi on ka raske leida. Loodetavasti aitavad allpool toodud soovitusel näha, et peale võõrkeelse teksti mõttest õigesti arusaamise ja õigete terminite on tõlkimisel veel midagi, mis aitab tulemuse muuta suupärasemaks ja arusaadavamaks ning hoida alles ilusa keele ka eurotekstides. Tekstide keerukusest ja tehnilistest piirangutest hoolimata ei ole see kindlasti võimatu. Arvestades eurotolgete hiigelsuurt hulka ja nende mõju inimeste igapäevaelule, on see ka väga vajalik. Ärgem unustagem, et ELi õigusaktid saavad ühel või teisel kujul ka Eesti õiguse osaks ja nende keel, s.t ELi institutsioonides töötavate tõlkijate töö, mõjutab sedakaudu ka eesti keele arengut.

1. Nimisõnatõbi

Nimisõnatõvest on tüütuseni räägitud, kuid see on ikka nagu Sosnovski karuputk, mis eelkõige inglise ja prantsuse keele mõjul peatumatult levib ja äärmiselt agaralt tõlkesse juurdub. Selle vastu ei aita nähtavasti muu, kui pidada meeles, et iga kord, kui tekib soov kirjutada tõlkesse *mine*-lõpuline sõna, tasub mõelda, kas ei saaks seda asendada tegusõnaga. Enamasti on see võimalik ja tulemus on seda väärt. Kirjutame selle tõestuseks üle-eelmise lause ümber, kasutades ohtralt *mine*-vormi ja muud eurokeelt:

mine-vormi vältimise tagamiseks on oluline meelespidamine, et tõlkesse *mine*-lõpulise sõna kirjutamise tahtmise tekkimisel on oluline mõelda, kuidas võimaldada selle tegusõnaga asendamise saavutamise tagamine.

Toodud näide on küll kunstiline liialdus, kuid sedasorti euro-lauseid leiab tegelikult küll ja küll. Eriti soosivad osalause muu-

tumist nimisõnatarindiks inglise keelele väga omased *-ing* ja *-ment*-lõpulised nimisõnatuletised, mida eesti keelde on parem tõlkida tegusõna ja kõrvallausega. Arusaadavalt ei pea teonimed keelest kuhugi kaduma, kuid jäägu need siiski eelkõige ajas kestva tegevuse ja nähtuste tähistamiseks.

<i>EN originaal</i>	<i>ET tõlge (halvem)</i>	<i>ET tõlge (parem)</i>
proposals aimed at strengthening of involvement of data protection authorities	ettepanekud, milles soovitatakse andme- kaitseasutuste <u>kaasa- mise tugevdamist</u>	ettepanekud, mille eesmärk on andme- kaitseasutusi <u>paremini kaasata</u>
inequalities leave talents unexploited	ebavõrdsus tingib talendi kasutamata <u>jätmist</u>	ebavõrdsuse tõttu <u>jää- vad</u> anded kasutamata
Allowing to repeal this requirement constitutes a positive development.	Selle nõude <u>tühistamise lubamine</u> on positiivne areng.	<u>Luba</u> see nõue <u>tühis- tada</u> on positiivne areng/muutus.
does not permit a meaningful assessment	ei võimalda sisuka hinnangu <u>andmist</u>	ei võimalda <u>anda</u> sisu- kat hinnangut
urges the Commission to play an active role in international co- operation	nõuab komisjonilt aktiivse rolli <u>mängi- mist</u> rahvusvahelises koostöös	nõuab, et komisjon <u>osaleks</u> aktiivselt rah- vusvahelises koostöös

2. Passiiv

Paljudele võörkeelele on omane kasutada passiivi ka siis, kui tegija on teada (*by ...*, *par ...*). Selle otse ülevõtmine mõjub eesti keeles võõralt ja viitab sellele, et tegu on tõlkega. Passiivi kasu- tamine ei ole siiski ainult tõlgete häda, see on kantseleikeeles üldse meelepärane võte, võib-olla sellepärast, et niisugune keel mõjub vähem konkreetset: tegijat õieti nagu ei olegi või on ta

poolenisti varjatud, seega pole justkui ka vastutajat. Tõlkimisel on siin üheks ohutuleks sõna „poolt”: kui käsi tõuseb seda sõna kirjutama, tuleks veel korra lausele otsa vaadata ja mõelda, kuidas saaks passiivi vältida.

<i>EN originaal</i>	<i>ET tõlge (halvem)</i>	<i>ET tõlge (parem)</i>
The declaration was signed by the president.	Deklaratsioonile <u>kirjutati</u> esimehe <u>poolt</u> alla.	Esimees <u>kirjutas</u> deklaratsioonile alla.
A motion for a resolution which was tabled jointly by three political groups, was adopted unanimously.	Kolme fraktsiooni <u>poolt ühiselt esitatud</u> resolutsiooni ettepanek võeti vastu ühehäälselt.	Resolutsiooni ettepanek, mille esitasid ühiselt kolm fraktsiooni, võeti vastu ühehäälselt.
the letter sent by you on June 12	<u>teie poolt</u> 12. juunil <u>saadetud</u> kiri	<u>teie</u> 12. jaanuari kiri

3. maks-vorm

maks-lauselühend on kantseleikeeles väga armastatud. Nagu „Eesti keele käsiraamatus” märgitakse, mõjub selle sage kasutamine „keelelise eputamisena”. Veelgi enam, nimisõna laiendava *da*-tegevusnime asendamine *maks*-vormiga on lausa vale (vt alltoodud tabelis kolmandat näidet). Asjakohane on *maks*-vorm siis, kui selle abil saab vältida kahe sidesõna „et” lähestikku sattumist. Kui aga selle saab asendada verbiga (mida teha), tasukski seda teha.

<i>EN originaal</i>	<i>ET tõlge (halvem)</i>	<i>ET tõlge (parem)</i>
The group tabled a compromise proposal in order to overcome current difficulties.	Fraktsioon esitas kompromissettepaneku, <u>ületamaks</u> senised raskused.	Fraktsioon esitas kompromissettepaneku, <u>et</u> <u>ületada</u> senised raskused.

<i>EN originaal</i>	<i>ET tõlge (halvem)</i>	<i>ET tõlge (parem)</i>
The president shall take the necessary measures to enable the competent authorities to apply appropriate procedures.	President võtab vajalikud meetmed, <u>võimaldamaks</u> pädevatel asutustel kohaldada sobivaid menetlusi.	President võtab vajalikud meetmed, et pädevatel asutustel <u>oleks võimalik</u> / pädevad asutused <u>saaksid</u> kohaldada sobivaid menetlusi.
It was proposed to adopt the legal act at the first reading.	Tehti ettepanek <u>võtmaks</u> õigusakt vastu esimesel lugemisel.	Tehti ettepanek <u>võtta</u> õigusakt vastu esimesel lugemisel.
The rapporteur shall monitor the course of the procedure to ensure that the undertakings made by the Council are observed.	Raportöör jälgib menetluse käiku, <u>veendumaks, et</u> nõukogu peab antud lubadustest kinni.	Raportöör jälgib menetluse käiku, <u>et veenduda, kas</u> nõukogu peab antud lubadustest kinni.

4. Ülearused asesõnad

Enesekohaste, näitavate, aga ka mõningate isikuliste asesõnade rohkus tekstis viitab tihti tõlkele, sest näiteks inglise või prantsuse keeles kasutatakse neid ka olukordades, kus eesti keeles ei ole see vajalik. Näiteks sõnad *oma, enda, see, selline, tema* ja *teie* ei ole tihtipeale vajalikud, kui sisust on nendetagi selge, kellest-millest on jutt. Vältida võiks ka isikulise asesõna *Teie* (eriti suure algustähega viisakusvormina pöördumisel) liiga sagedat kasutamist. Eesti ametikeel võib olla lakoonilisem, muutumata selle tõttu ebaviisakaks.

<i>EN originaal</i>	<i>ET tõlge (halvem)</i>	<i>ET tõlge (parem)</i>
The responsible committee presented <u>its report</u> to the plenary.	Vastutav komisjon esitas <u>oma raporti</u> täiskogule.	Vastutav komisjon esitas <u>raporti</u> täiskogule.

Before adopting the decision the president shall discuss it with the coordinators. <u>Such discussion</u> must take place at least two weeks before the meeting.	Enne otsuse vastuvõtmist arutab esimees seda koordinaatoritega. <u>Selline arutelu</u> peab toimuma vähemalt kaks nädalat enne koosolekut.	Enne otsuse vastuvõtmist arutab esimees seda koordinaatoritega. <u>Arutelu</u> peab toimuma vähemalt kaks nädalat enne koosolekut.
Hereby we inform <u>you</u> that we have received <u>your</u> letter. The questions evoked in <u>your</u> letter will be submitted to the relevant committee and <u>you</u> will be informed about the subsequent measures to be taken as regards <u>your</u> letter.	Käesolevaga teatame <u>Teie</u> , et oleme <u>Teie</u> kirja kätte saanud. <u>Teie</u> kirjas tõstatatud küsimused edastatakse asjaomasele komisjonile ja <u>Teie</u> teatatakse meetmetest, mida <u>Teie</u> kirjaga seoses edasi võetakse.	Teatame, et oleme <u>Teie</u> kirja kätte saanud. Selles tõstatatud küsimused edastatakse asjaomasele komisjonile ja <u>Teie</u> teatatakse nendest meetmetest, mida kirja tõttu tarvitusele võetakse.

5. Eurokeele moesõnad

Ingliskeelseid (aga ka prantsuskeelseid ja muudes keeltes koostatud) eurodokumente lugedes torkab silma, et autorid näivad olevat sügavalt kiindunud teatavatesse sõnadesse, milleta ei saa läbi üheski tekstis. Pealtnäha lisavad need öeldule kaalu ja nii kõhkleb ka tõlkija sageli, kas ikka tohib neid millegi eesti keeles suupärasemaga asendada.

Inglise keeles on sellised sõnad või väljendid näiteks *importance*, *procedure*, *with a view to*, *challenge*, *to face*, *consolidate*, *strengthen*, *encourage*, *ensure*, *promote*, *follow-up*, *subject to* ja *duly*. Selliseid sõnu kaldutakse pidama terminiteks, mida tuleks alati ühtemoodi tõlkida, kuid nii see enamasti ei ole. Kui eestikeelne tekst kubiseb tähtsuse rõhutamisest, menetlustest, väljakutsetest,

tugevdamistest, ergutamistest, edendamistest, järelmeetmetest ning asja- ja nõuetekohasustest, võib sisse süüvimata julgelt oletada, et tegemist on euroteksti tõlkega. Tõlkeid toimetades on sellised sõnad justkui märgutuled, mida silmates tuleb alati tähelepanu teravdada.

any, this, relevant, respective, duly, each

Eespool liigsete asesõnade kohta öeldu kehtib ka kantseleikeskonnas armastatud sõnade *mis tahes, nimetatud, kõnealune, käesolev, vastav, asjaomane, asjakohane* ja *nõuetekohane* puhul.

Mis tahes inglise *any* vastena on peaaegu alati mittevajalik ja muudab eestikeelses lauses öeldu suvaliseks, ükskõikseks (*no matter which ...*). Sõnad *käesolev, nimetatud, asjaomane* jms saab kergeti ära jätta, kui viidatakse millelegi, millest on just eelmises lauses, artiklis või lõikes juttu olnud. Ka *duly* tõlkimine *nõuetekohaseks* ei ole iga kord põhjendatud – see võib tähendada ka *korralikohaselt, õigel ajal, viivitamata*, kuid tihti peale ei anna see tõlkele üldse mitte midagi juurde. Niisamuti ei ole õigusaktide ja eeskirjade sätetes õige *each* otsene vaste *iga*, vaid pigem sobib *kõik*, vahel võib selle üldse ära jätta, kui säte on niigi piisavalt selge ja üldine.

<i>EN originaal</i>	<i>ET tõlge (halvem)</i>	<i>ET tõlge (parem)</i>
<u>Any</u> political group may table motions for a resolution.	<u>Mis tahes</u> fraktsioon võib esitada resolutsiooni ettepanekuid.	Fraktsioonid võivad esitada resolutsiooni ettepanekuid.
The committee responsible establishes a mission report no later than 20 days from the end of the mission. The <u>above-mentioned report</u> is transmitted to the President.	Vastutav komisjon koostab 20 päeva jooksul pärast lähetuse lõppu selle kohta aruande. <u>Selline/nimetatud/üalnimetatud aruanne</u> edastatakse presidendile.	Vastutav komisjon koostab 20 päeva jooksul pärast lähetuse lõppu selle kohta aruande. <u>Aruanne</u> edastatakse presidendile.

The basic human rights must be <u>duly</u> respected.	Põhilisi inimõigusi tuleb <u>nõuetekohaselt</u> austada.	Põhilisi inimõigusi tuleb austada.
<u>Each</u> Member has the right to speak in the official language of his or her preference. <u>Each</u> speech shall be recorded.	Iga parlamendiliige võib sõna võtta talle sobivas ametlikus keeles. Iga sõnavõtt salvestatakse.	Parlamendiliige võib sõna võtta talle sobivas ametlikus keeles. Sõnavõtt/sõnavõtud salvestatakse.

procedure

Kantseleikeeles üliarmastatud sõna *procedure* samavõrd armastatud vastega *menetlus* ei tasu liialdada. Kui antud kontekstis ei ole sõna *menetlus* termin (nt *kaasotsustamismenetlus*), sobib tihti hoopis *kord* vms ja tihti ei juhtu midagi, kui see sõna tõlkes üldse ära jätta.

<i>EN originaal</i>	<i>ET tõlge (halvem)</i>	<i>ET tõlge (parem)</i>
voting list procedure	hääletusnimikirja (koostamise) <u>menetlus</u>	hääletusnimikirja <u>koostamine</u>
This is to remind you the procedure to follow in the event of theft.	Käesolevaga tuletame meelde <u>menetluse, mida järgida</u> varguse korral.	Tuletame meelde, <u>kuidas tegutseda</u> varguse korral.
evaluation procedure must be finished by ...	<u>hindamismenetlus</u> peab olema lõpetatud ...	<u>hindamine</u> tuleb lõpetada ...
medicinal use procedure	meditsiinilise kasutuse <u>menetlus</u>	meditsiinilise kasutuse <u>kord</u>
matters identified through the mutual evaluation procedure	vastastikuse <u>hindamise menetluse teel</u> kindlaks tehtud küsimused	vastastikuse <u>hindamise teel</u> kindlaks tehtud küsimused

challenge

Eurotekste lugedes jääb mõnikord mulje, et kõikjal käivad lakamatult aumeeste duellid. Kas *challenge* peab ikka alati ja igal

juhul olema *väljakutse*? ÕSi järgi väljakutset esitatakse ja võetakse vastu. Selle asemel soovitatakse kasutada näiteks *on proovikivi, paneb proovile* vms. Samuti sobivad tihti *probleem, ülesanne* või *küsimus*. Mõnikord saab lauset sõnastada ka nii, et otsest vastesõna ei ole üldse vaja.

<i>EN originaal</i>	<i>ET tõlge (halvem)</i>	<i>ET tõlge (parem)</i>
the challenge of climate change	kliimamuutuse <u>välja-</u> <u>kutse</u>	kliimamuutuse <u>prob-</u> <u>leem</u> / võitlus kliima- muutusega
to ensure an integrated approach to the challenge of promoting environmental sustainability	tagada keskkonna sästmise <u>edendamise</u> <u>väljakutse</u> osas terviklik lähenemisviis	tagada keskkonnasääst- likkuse <u>edendamisel</u> / <u>suurendamisel</u> terviklik lähenemisviis

to face

Enamasti pakutakse esimeseks tõlkevasteks *silmitsi seisma, seisab silmitsi*. See on otsetõlge, mis võib mõnel juhul olla põhjendatud, kuid sageli on parem leida muu lahendus, eriti kui jutt ei ole konkreetse(te)st inimes(t)est.

<i>EN originaal</i>	<i>ET tõlge (halvem)</i>	<i>ET tõlge (parem)</i>
to help Member States faced with a sudden upsurge of immigrants	abistatakse liikmesriike, kes <u>seisavad silmitsi</u> sissereändajate arvu järsu suurenemisega	abistatakse liikmesriike, <u>kus</u> sissereändajate arv <u>on</u> järsult suurenenud / kes <u>peavad toime tulema</u> sissereändajate arvu järsu suurenemisega / keda <u>puudutab/ähvardab</u> sissereändajate arvu järsk suurenemine

The committee faces the challenge of ensuring rapid evaluation of offers.	Komitee <u>seisab silmitsi</u> pakkumiste kiire hindamise tagamise <u>väljakutsega</u> .	Komitee <u>ülesanne on</u> tagada/korraldada pakkumiste kiire hindamine / <u>peab</u> tagama/korraldama pakkumiste kiire hindamise.
---	--	---

play role

Otsesed tõlked *rolli mängima, mängib rolli* ei ole valed, kuid vahel võib selline tõlge mõjuda veidralt, eriti ametlikus kontekstis (õeldes „Euroopa Parlament mängib tähtsat rolli”, võib jääda mulje, justkui oleks parlamendil pelgalt osa mingis lavastuses). Niisiis tasub meeles pidada ka muid võimalusi: *on (tähtis) koht, on ülesanne, täidab rolli, täidab ülesannet* jms.

<i>EN originaal</i>	<i>ET tõlge (halvem)</i>	<i>ET tõlge (parem)</i>
The European Parliament plays an important role in the co-decision procedure.	Euroopa Parlament <u>mängib</u> tähtsat <u>rolli</u> kaasotsustamismenetluses.	Euroopa Parlamendil <u>on</u> kaasotsustamismenetluses oluline <u>koht</u> .

lead to

Ka selle verbi otsetõlked *juhtima (milleni), viima (milleni)* ei ole alati kõige sobivamad. Kaaluda võiks alternatiive *põhjustama, kaasa tooma, (millelegi) järgnema*.

<i>EN originaal</i>	<i>ET tõlge (halvem)</i>	<i>ET tõlge (parem)</i>
welcomes the Commission's transparency initiative, and hopes it will lead to concrete actions and legislative initiatives	tervitab komisjoni algatust läbipaistvuse kohta ja loodab, et see <u>juhib</u> konkreetsete meetmete ja õigusloomealgatus-teni	tervitab komisjoni algatust läbipaistvuse kohta ja loodab, et <u>sellele järgnevad</u> konkreetsed meetmed ja õigusloomealgatused

file, dossier

Inglise *file* ning eriti prantsuse *dossier* on nii laia tähendusväljaga, et näivad sobivat peaaegu kõige tähistamiseks, millele konkreetsemat ja selgemat sõna ei leita. Selle üks eestikeelseid vasteid *toimik* on äärmiselt üle kasutatud ja sobib tegelikult sisu silmas pidades harva, sest on hoopis kitsama tähendusväljaga: ÕSi järgi kaust, aktikaaned ühes dokumentidega (arhiivitoimik, kohtutoimik).

Alltoodud näide on katkend seletuskirjast, mis kuulub ettepaneku juurde võtta vastu Euroopa Parlamendi ja Euroopa Liidu Nõukogu määrus laevade kontrollimise ja ülevaatusega tegelevate organisatsioonide ühiste eeskirjade ja standardite kohta. Kontekstist ilmneb, et juttu on tegelikult tervest hulgast õigusakti ettepanekutest, mis on omavahel seotud ja millega võib kaasas olla ka muid dokumente – seletuskirju, lisasid jm. Tõlkija pidanuks aru saada, et parlament esitab muudatusettepanekuid õigusakti ettepanekute, mitte aga (kellegi) toimikute kohta. Niisamuti oleks pidanud kahtlasena tunduma jutt ebaõnnestunud katsetest toimikuid (kaustu?) avada. Miks mitte nimetada asju nende õigete nimedega, isegi kui seda lähtekeeles ei ole tehtud?

<i>EN originaal</i>	<i>ET tõlge (halvem)</i>	<i>ET tõlge (parem)</i>
<u>Two files</u> (on flag states' obligations and civil liability) <u>remained blocked</u> because Member States were reluctant to adopt such legislation at EU level. <u>An attempt</u> in April 2008 <u>to de-block the files</u> was unsuccessful.	<u>Kaks toimikut</u> (lipuriikide kohustuste ja tsiviilvastutuse kohta) <u>jäid suletuks</u> , kuna liikmesriigid ei soovinud selliseid õigusakte ELi tasandil vastu võtta. 2008. aasta aprillis tehtud <u>katse toimikuid avada</u> ei õnnestunud.	<u>Kaks ettepanekut</u> (lipuriikide kohustuste ja tsiviilvastutuse kohta) <u>blokeeriti</u> , kuna liikmesriigid ei soovinud selliseid õigusakte ELi tasandil vastu võtta. 2008. aasta aprillis tehtud <u>katse</u> alustada nende üle <u>uuesti arutelu</u> ei õnnestunud.

<p>In plenary Parliament restored its first reading amendments <u>to all files</u>, as well as the amendments which incorporated the substance of the <u>„missing two”</u>. <u>The six files</u> subsequently went to conciliation.</p>	<p>Täiskogu istungil taastatas Euroopa Parlament oma esimese lugemise muudatusettepanekud <u>kõigi toimikute</u> osas, samuti muudatusettepanekud, mis hõlmasid puuduoleva <u>kahe toimiku</u> sisu. Seejärel alustati <u>kuue toimiku</u> osas lepitusmenetlust.</p>	<p>Täiskogu istungil taastatas Euroopa Parlament oma esimese lugemise muudatusettepanekud <u>kõigi ettepanekute</u> kohta, samuti need muudatusettepanekud, mis hõlmasid puuduoleva <u>kahe ettepaneku</u> sisu. Seejärel alustati <u>kuue ettepaneku</u> lepitusmenetlust.</p>
---	---	---

Euroopa

Sõna *Euroopa* kasutatakse sageli tähenduses *Euroopa Liit*. Eriti armastatakse seda suurte asutajaliikmesriikide keeles, kus see väljendab harjumuspärast arusaama, et nn parem osa Euroopast on alati kuulunud Euroopa Ühendusse või Euroopa Liitu ja kõik ülejäänud, kes olid raudse eesriide taga, ei kuulunud üldse Euroopasse.

Euroopa valimised, *Euroopa läbirääkimised* jms on nüüdseks ka eesti keeles arusaadavaks ja harjumuspäraseks muutunud, kuid väljendeid *Euroopa laienemine* (kuhu saaks maailmajagu laieneda?), *Euroopa eelarve*, *kümme uut riiki ühines Euroopaga*, *27 riiki, mis moodustavad Euroopa* jms tuleks vältida.

institutsioon

Our institution ja *this institution* mõjuvad eesti keeles (*meie institutsioon*, *see institutsioon*) võõralt. Kui kontekstist on selge, millisest ELi institutsioonist räägitakse (ja ega see teisiti ei saakski olla), võiks institutsiooni nime välja kirjutada.

<i>EN originaal</i>	<i>ET tõlge (halvem)</i>	<i>ET tõlge (parem)</i>
cooperation between our institution and national courts	koostöö <u>meie institutsiooni</u> ja liikmesriikide kohtute vahel	koostöö <u>Euroopa Parlamendi</u> ja liikmesriikide kohtute vahel

need, importance

Sõnad *tähtsus* ja *vajadus* kuuluvad eurokantseliidi peaaegu asendamatu meelissõnade hulka (ning neid mõlemaid armastatakse väga rõhutada). Nende asemel võiks kasutada tegusõna – kui mitte muul põhjusel, siis kas või vahelduseks.

<i>EN originaal</i>	<i>ET tõlge (halvem)</i>	<i>ET tõlge (parem)</i>
stresses <u>the need</u> to take efficient measures ensuring equal opportunities for women	rõhutab <u>vajadust</u> naistele võrdseid võimalusi tagavate tõhusate meetmete võtmise järele	rõhutab, et <u>tuleb/tuleks võtta</u> tõhusaid meetmeid, mis tagavad naistele võrdsed võimalused
recalls <u>the importance</u> to incorporate new approaches in the regional development strategies	tuletab meelde piirkondliku arengu strateegiasse uute lähenemisviiside kaasmise <u>tähtsust/olulisust</u>	tuletab meelde, et piirkondliku arengu strateegiasse <u>tuleb/ tuleks</u> lisada uusi lähenemisviise / tuletab meelde, et piirkondliku arengu strateegiasse <u>on oluline</u> lisada uusi lähenemisviise

however

Rõhumäärsõnad *siiski*, *samas* jms võib eesti ametikeeles, mille stiil on lakoonilisem kui näiteks inglise ja prantsuse keeles, üldjuhul ära jätta. Eelmist lauset ei ole järgneva lausega vaja tingimata rõhumäärsõna abil siduda.

<i>EN originaal</i>	<i>ET tõlge (halvem)</i>	<i>ET tõlge (parem)</i>
For the purpose of this examination amendments to the text of the proposal shall be inadmissible. <u>However</u> , the second subparagraph of Rule 86(3) shall apply as regards the provisions which remain unchanged in the recasting proposal.	Läbivaatamise käigus ei ole lubatud ettepaneku teksti kohta muudatusettepanekuid esitada. <u>Siiski</u> kohaldatakse artikli 86 lõike 3 teist lõiku sätete suhtes, mida uuesti sõnastamise ettepanekuga ei muudeta.	Läbivaatamise käigus ei ole lubatud ettepaneku teksti kohta muudatusettepanekuid esitada. Sätete suhtes, mida uuesti sõnastamise ettepanekuga ei muudeta, kohaldatakse artikli 86 lõike 3 teist lõiku.

therefore, donc

Inglise *therefore* ja *thus* ning eriti prantsuse *donc* tõlgitakse eesti keelde enamasti sõnaga *seega*, mis tähendab ÕSi järgi *nii-siis, järelikult*. Õiguskeeles näitavad *therefore* ja *donc* aga pigem põhjuslikku seost ja seepärast sobivad nende vastena paremini põhjuse-asemäärsonad *selleks, seepärast, seetõttu* vms. (Alltoodud teises näites on eksitud ka esimese lause rõhuasetusega ja teises lauses on ebaõigesti tõlgitud inglise artikkel *a* eesti keelde sõnaga *üks*.)

<i>EN originaal</i>	<i>ET tõlge (halvem)</i>	<i>ET tõlge (parem)</i>
This program is one of the priorities of the parliament. <u>Therefore</u> it is proposed to increase the appropriations in this item.	See programm on üks parlamendi prioriteete. <u>Seega</u> tehakse ettepanek suurendada selle eelarvepunkti assigneeringuid.	See programm on üks parlamendi prioriteete. <u>Seepärast/sellepärast/ seetõttu</u> tehakse ettepanek suurendada selle eelarvepunkti assigneeringuid.

<i>EN originaal</i>	<i>ET tõlge (halvem)</i>	<i>ET tõlge (parem)</i>
Amending the rules should be regulated in the framework of the current review of financial regulation. <u>Therefore</u> an amendment to the motion for a legislative resolution is tabled.	Eeskirjade muutmist tuleks reguleerida finantsmääruse käesoleva läbivaatamise raames. <u>Seega</u> esitatakse üks õigusloomega seotud resolutsiooni muudatusettepanek.	Finantsmääruse käesoleva läbivaatamise käigus tuleks kindlaks määrata eeskirjade muutmine. <u>Selleks</u> esitatakse õigusloomega seotud resolutsiooni muudatusettepanek.

6. Rasked sõnad

Peale ülaltoodud moesõnade on eurotekstides tihti sõnu, mida ei saa küll pidada kantseliidiks, kuid mille tõlkimisega on alatasa häda, sest võimalikke vasteid on kaks või enam ja õige valimiseks tuleb esmalt hoolikalt uurida konteksti. Alljärgnevad näited on üksnes väike valik neist sõnadest, mille tõlkimisel on kerge eksida.

authorities

On need *asutused*, *ametiasutused* või *ametivõimud*, *võimud*? Ühest vastust ei ole ja valik sõltub sellest, kas teksti kontekst on poliitiline või administratiivne. Üldpoliitilises kontekstis (mida esineb tihti näiteks parlamendi resolutsioonides) ei tarvitse *asutused* sobida; näiteks Valgevenele inimõiguste rikkumist ette heites ei sobi *Valgevene asutused*, vaid parem on kasutada üldisemat *Valgevene (ameti)võimud*. Seevastu *asutused*, *ametiasutused* sobivad halduslikus kontekstis, s.t peaaegu alati juhul, kui räägitakse millestki, mida reguleeritakse ELi õigusega või mis on sellega seotud, näiteks *liikmesriikide ametiasutused*, *piirkondlikud ametiasutused* jms. Sellises kontekstis ei sobi omakorda *ametivõimud*, *võimud*.

<i>EN originaal</i>	<i>ET tõlge (halvem)</i>	<i>ET tõlge (parem)</i>
urges the Belorussian authorities to end the persecution of human rights activists	nõuab, et Valgevene <u>asutused</u> lõpetaksid inimõiguste aktivistide tagakiusamise	nõuab, et Valgevene (<u>ameti</u>) <u>võimud</u> lõpetaksid inimõiguste aktivistide tagakiusamise
the authorities in Member States need to ensure the implementation of the adopted rules	liikmesriikide <u>või-</u> <u>mud</u> peavad tagama vastuvõetud eeskirjade rakendamise	liikmesriikide <u>asutu-</u> <u>sed</u> peavad tagama vastuvõetud eeskirjade rakendamise

governmental, intergovernmental

Enamasti kasutatakse vasteid *valitsus-* ja *valitsustevaheline*. See on kitsam tähendus, mis viitab konkreetselt valitsusele kui orgaanile ja jätab kõrvale näiteks parlamendi, presidendi (kes mõnes riigis on tegelikult peamine otsustaja) jmt. Paljudel juhtudel sobiks seetõttu pigem *riiklik*, *riigi* või *riikidevaheline*. Kumb lahendus valida, oleneb sisust ja kontekstist – tuleb aru saada, kas mõeldud on tõesti ainult valitsust või on tegemist laiema tähendusega.

Eriti sageli kasutatakse sõna *government* tähenduses *riik*, *riigi*, *riiklik* Põhja-Ameerika inglise keeles (*The government should care about its people – Riik peaks inimestest / oma rahvast hoolima*).

<i>EN originaal</i>	<i>ET tõlge (halvem)</i>	<i>ET tõlge (parem)</i>
Intergovernmental Panel on Climate Change	<u>valitsustevaheline</u> kliimamuutuse ekspertrühm	<u>riikidevaheline</u> kliimamuutuse ekspertrühm (kontekstist selgus, et kõikidest riikidest ei osale tingimata valitsuse esindaja)

sustainable

Aastatetagune üldlevinud vaste *jätkusuutlik* on nüüdseks peaaegu täielikult asendunud vastega *säästev*. Kumbki ei hõlma tegelikult ingliskeelse sõna *sustainable* kogu tähendusvälja. *Säästev*

on enamasti õige (näiteks keskkonna, arengu jms kontekstis), kuid mõnel juhul (näiteks majanduskasvust jms rääkides) sobivad paremini *püsiv, jätkusuutlik*. (Alltoodud näidetes on ka muid stiiliprobleeme.)

<i>EN originaal</i>	<i>ET tõlge (halvem)</i>	<i>ET tõlge (parem)</i>
As a follow-up to the global financial crisis there is a need for Europe to re-establish sustainable growth in all Member States.	Gloaalse finantskriisi järelmeetmetena peab Euroopa taastama <u>säästva kasvu</u> kõikides liikmesriikides.	Ülemaailmse finantskriisi järel peab Euroopa Liit taastama <u>püsiva (majandus)kasvu</u> kõikides liikmesriikides.
Sustainable efforts are needed in order to achieve the Millennium Development Goals.	Aastatuhande arengueesmärkide saavutamiseks on vaja <u>säästvaid jõupingutusi</u> .	Aastatuhande arengueesmärkide saavutamiseks tuleb teha <u>püsivaid jõupingutusi</u> .

global

Sõnal on kaks tähendust: *ülemaailmne, globaalne* ja *üldine, kõikehõlmav*. Tõlkides tuleks endalt küsida, kas ikka tõepoolest räägitakse ülemaailmsest tegevusest, meetmetest jne.

<i>EN originaal</i>	<i>ET tõlge (halvem)</i>	<i>ET tõlge (parem)</i>
the global framework for all the existing measures and proposed initiatives should be clearly outlined	tuleks selgelt visandada kõikide olemasolevate meetmete ja kavandatud algatuste <u>ülemaailmne</u> raamistik	tuleks selgelt visandada kõikide olemasolevate meetmete ja kavandatud algatuste <u>kõikehõlmav/üldine</u> raamistik (<i>kontekstist selgus, et jutt on ELi uuest piiriületus- ja piirikontrollisüsteemist</i>)

KOKKUVÕTTEKS

Need näited on ainult väike valik ja iga tõlkija võib kindlasti loetleda veel hulga sõnu ja väljendeid, millega ta alatihti maad-
lema peab. Kuid loodetavasti aitab eeltoodu meeles pidada, et
harjumuspärased ja sissejuurdunud lahendused, mis tõlkides
esimesena meelde tulevad, ei pruugi olla parimad. Alati tasuks
mõelda, kas ühte või teist sõna või väljendit saaks ka teisiti tõl-
kida.

Õnnestunud tõlge ei tähenda ju ainult seda, et kõik sõnad on
õigesti ära tõlgitud, vaid ka sobivalt valitud stiili ning ökonoom-
set, ladusat ja eesti keelele omast sõnakasutust.

KAASOTSUSTAMISMENETLUSE KEERDKÄIKUDEST NÕUKOGU TÕLKIJAJA PILGU LÄBI

LIIS JAANSALU
RIHO RAUDSEPP

Euroopa Liidu Nõukogu eesti keele osakonna tõlkijad

Euroopa Liidu institutsioonides töötavate tõlkijatena puutume kokku erinevat liiki dokumentidega. Nende seas on kõige olulisemad õigusaktid, millest suure osa moodustavad Euroopa Parlamendi ja Euroopa Liidu Nõukogu poolt kaasotsustamismenetluse teel vastuvõetavad aktid.¹ Erinevalt ühinemiseelsest ajast, kui tõlkija puutus kokku vastuvõetud õigusakti tekstiga, on nüüd akti eelnõu eesti keelde tõlgitud juba selleks ajaks, kui Euroopa Komisjon oma ettepaneku esitab. Samuti tõlgitakse eesti keelde eelnõu eri versioonid, mis hiljem selle menetlemise käigus tekiavad. Kaasotsustamismenetluse puhul tähendab see, et sama akti omakeelse versiooni ettevalmistamisega tegelevad nii komisjoni, parlamendi kui ka nõukogu tõlkijad ja juristid-lingvistid.

Artikli eesmärk on anda ülevaade sellest, kuidas dokumendid kaasotsustamismenetluse käigus komisjoni, nõukogu ja parlamendi vahel liiguvad, ning käsitleda probleeme, mida see kaasa toob. Kuna Lissaboni lepinguga laiendatakse kaasotsustamismenetlust valdavale enamikule ELi tegevusvaldkondadele, on käsitletavad küsimused eriti päevakohased. Loodame, et artikkel

¹ Lissaboni lepingus on kaasotsustamismenetlus nimetatud ümber seadusandlikuks tavamenetluseks (vt Euroopa Liidu toimimise lepingu artiklit 294). Artiklis oleme selguse huvides kasutanud siiski senist terminit.

aitab kaasotsustamismenetluse eripärade selgitamise kaudu tõlkeprotsessis osalejatel oma rolli paremini teadvustada ning selgitada lugejaskonnale, kui keerukad on meie tööga seotud nüansid. Samuti võiks artikkel huvi pakkuda Euroopa Liidu juures asuva Eesti Vabariigi Alalise Esinduse ja ministeeriumide ametnikele, kes puutuvad kokku eelnõude eestikeelsete tõlgetega.

KAASOTSUSTAMISMENETLUS JA TÕLKEPRAKTIKA NÕUKOGUS

Kaasotsustamismenetluse teel vastuvõetavate õigusaktide tõlkimise problemaatika mõistmiseks tuleb anda lühike ülevaade selle menetluse olemusest. Lugejat liigselt koormamata võiks kogu protsessi kokku võtta järgmiselt. Komisjon algataja ja teksti autorina saadab ettepaneku nõukokku ja parlamenti, kus õigusakti esimese lugemise raames asutakse ühel ajal eelnõuga tööle. Kõik muudatused, mis nõukogus eelnõusse tehakse, ja kõik muudatusettepanekud, mis parlament teksti kohta esitab, tõlgitakse juba nende institutsioonide tõlkeosakondades, mitte komisjonis. Menetluse teatavates olulistest etappides vaatavad eelnõu tõlke normitehnika ja õiguskeele seisukohalt läbi ka parlamendi ja nõukogu juristid-lingvistid. Juhul kui komisjon esitab menetluse käigus muudetud ettepaneku, annavad tõlketöösse taas oma panuse komisjoni tõlkijad.

Ideaalses maailmas ei tekitaks selline tekstiga töötajate paljusus probleeme. Iga protsessis osaleja teeks täiusliku tõlke, mille teised võtaksid aluseks ja millele lisaksid oma panuse, s.t uute sisuliste muudatuste tõlke. See tähendab, et kogu menetluse aluseks oleks komisjoni eelnõu parim võimalik tõlge, mida kõik tekstiga töötavad tõlkijad ja juristid-lingvistid sellisena ka tunnustaksid. Paraku ei ole sellise olukorra saavutamine tegelikkuses võimalik ja seda mitte ainult tõlkijatest olenevatel põhjustel. Seetõttu võib olla tarvis tõlget menetluse käigus osaliselt parandada ja muuta.

Nõukogus on seetõttu tavapäraselt peetud olulisimaks etapiks komisjoni ettepaneku esmakordset saabumist nõukogu tõlkeosakondadesse. See etapp, mida tähistatakse prantsuskeelse terminiga *premier passage*, on nõukogu jaoks tähendusrikas, kuna sellest alates on peetud eelnõu tõlke kvaliteedi eest vastutavaks nõukogu kui akti menetlejat ja vastuvõtjat. Nii on nõukogu tõlkijatel ja toimetajatel oodatud, et nad peale nõukogu töörühmas tehtud muudatuste tõlkimise vaataksid läbi kogu eelnõu tõlke.

Võib öelda, et kaasotsustamismenetluse järjest ulatuslikum kasutamine alates 1990. aastatest ei ole seda suhtumist muutnud. Ehkki teksti eest vastutab ka parlament kui akti kaasvastuvõtja, tõlgivad parlamendi tõlkijad ainult parlamendi muudatusettepanekuid ja ei saa toimetada tervikteksti, mistõttu nõukogu tõlkijate osatähtsus on akti tõlkega edasitöötamisel endiselt keskne. Nii oleme ka nõukogu eesti keele osakonnas pidanud oma oluliseks ülesandeks vajaduse korral toimetada ja täiustada komisjonis valminud eelnõude tõlkeid.

KOMISJONI TÕLKE MUUTMISEGA ESILE KERKINUD PROBLEEMID

Pikka aega pole niisuguse lähenemisviisi otstarbekuses ja tõhususes kaheldud, kuid ajapikku on sellega ilmnunud probleeme. Lühidalt, nõukogu tõlkijad on märganud, et menetluse käigus on nende parandused mitmel puhul n-ö kaotsi läinud. Selliseid kogemusi on olnud ka eesti keele osakonnas.

Näitena võib tuua 2007.–2013. aasta rahastamisperioodiga seoses kaks järjestikku vastu võetud rahastamisvahendit, mille nimetust me koostöös ELi juures asuva Eesti esinduse ametnikuga toimetasime, kuid mis vastuvõetud õigusaktis ei kajastunud. Nii sai komisjoni ettepanekus pakutud *Euroopa naabruse ja partnerluse instrumendist* nõukogu tõlkijate tekstides sisult selgem ja keeleliselt parem nimetus *Euroopa naabruspoliitika ja partner-*

luse rahastamisvahend. Avaldatud õigusakti aga uus tõlkevaste ei jõudnud, kuigi nõukogus ekspertidega kokkulepitud termin oli kantud ELi terminibaasi IATE.² Niisamuti otsustasime koostöös Eesti ekspertidega muuta *konkurentsivõime ja uuendustegevuse raamprogrammi*, mida kasutati komisjoni ettepanekus, *konkurentsivõime ja innovatsiooni raamprogrammiks*. Sellest hoolimata esineb vastuvõetud akti pealkirjas ja tekstis taas sõna *uuendustegevus*, s.t eelnõu menetlemise hilisemas faasis oli kokkulepitud termin saanud tagasi oma esialgse kuju.³

Need õigusaktid võeti vastu 2006. aastal, kuid hilisemast ajast võib tuua ka positiivsema näite – piiritusjooke käsitleva määruse tõlkevasted ingliskeelsetele terminitele *mixing* ja *blending*. Komisjoni ettepanekus pakutud vastete *kokkusegamine* ja *segamine* asemel kasutatakse vastuvõetud õigusaktis ministriummi eksperdi abiga loodud vasteid *eri liiki jookide segamine* ja *sama liiki jookide segamine*.⁴ Eelnõu eri versioonide tõlgete tähelepanelik jälgija võib aga märgata, et vahepeal kadus uus vaste eelnõu tõlgetest ning jõudis teksti tagasi alles vahetult enne avaldamist, kui viga märganud nõukogu tõlkija teavitas sellest teksti lõppversiooniga tegelevaid juriste-lingviste.

Praktikas võib näiteid tekstide muutumise kohta tuua palju rohkem, mistõttu on tähelepanu koondunud niisuguse olukorra tekkimise põhjustele ning sellele, millised versioonid võetakse tõlketöö aluseks menetluse erinevates etappides. On saanud selgeks, et tõlked ei liigugi eri institutsioonide vahel linearselt, nagu on eeldatud. Tegelikult võetakse kaasotsustamismenetluse raames kahel juhul taas aluseks komisjoni ettepaneku tõlge kui algversioon.

Esimesel juhul tuleneb probleem sellest, et õigusakti esimene lugemine ja selle eelnõu tõlgetega töötamine toimub parlamen-

² Vt KOM(2004) 628 lõplik ja ELT L 310, 9.11.2006, lk 1–14.

³ Vt KOM(2005) 121 lõplik ja ELT L 310, 9.11.2006, lk 15–40.

⁴ Vt KOM(2005) 125 lõplik ja ELT L 39, 13.2.2008, lk 16–54.

dis ja nõukogus ühel ajal. Kui nõukogus toimetatakse kogu eelnõu tõlge, s.t ka komisjoni ettepaneku tekst, siis parlament peab võtma aluseks komisjoni ettepaneku muutmata kujul ning saab lisada sellesse üksnes oma muudatusettepanekud. Nii tekivad kaks eelnõu tõlke versiooni.

See on probleem juhul, kui õigusakt võetakse vastu esimesel lugemisel (1999–2006 võeti kaasotsustamismenetluse teel esimesel lugemisel vastu 38,5% õigusaktidest⁵), sest siis kajastub parlamendi ja nõukogu vahel saavutatud kokkulepe parlamendi esimese lugemise seisukohas, milles on nõukogu poliitilisi eelisuusi arvesse võetud ja mille nõukogu kiidab lihtsalt heaks.⁶ Praktikas tähendab see, et käiku läheb parlamendis koostatud tekst, mida pole tervikuna toimetatud, ja kui nõukogu tõlkijate tööd enne akti vastuvõtmist eraldi ei lisata, jääb see kasutamata.

Kui esimesel lugemisel nõukogu ja parlament kokkulepet ei saavuta ning jätkub eelnõu menetlemine nõukogus, valmib nõukogu seisukoht, mis põhineb juba nõukogu tõlkijate töö. Seetõttu ei tohiks menetluse jätkudes sedalaadi probleeme enam tekkida.

Teiseks tekivad probleemid juhul, kui komisjon esitab menetluse jooksul oma esialgse ettepaneku muudetud kujul, võttes arvesse menetluse käigus toimunud sisulisi arutelusid. See võimalus pole kaasotsustamismenetlusele ainuomane. Komisjon võib oma muudetud ettepaneku esitada ka juhul, kui tegemist on õigusaktiga, mille võtab vastu nõukogu ilma parlamendi kaasosaluseta. Mõlemal juhul on oht, et nõukogus varem tehtud keelised ja terminoloogilised muudatused lähevad kaotsi, kui neid hiljem uuesti ei lisata.

⁵ Vt http://ec.europa.eu/codecision/institutional/analysis/codecision_stat_en.pdf.

⁶ Vt EÜ asutamislepingu artikli 251 lõike 2 esimest taanet ja Euroopa Liidu toimimise lepingu artikli 294 lõikeid 3 ja 4.

UUED RÕHUASETUSED

Kirjeldatud probleeme on arutanud nii tõlkijad kui ka tõlkeosakondade juhatajad, et määrata selgemalt kindlaks eri osalejate (tõlkeosakondade, juristide-lingvistide ja ekspertide) roll õigusaktide eelnõude tõlkimisel ning leida paremaid võimalusi tõlkeprotsessi kooskõlastamiseks ja teabevahetuseks institutsioonide vahel. Arutelude käigus on tõusnud esile mitu üldist põhimõtet, mida oleks kaasotsustamismenetluse puhul edaspidi oluline järgida.

Tähelepanu keskmes komisjoni ettepaneku tõlge

Kindlaim viis kaasotsustamismenetluse teel vastuvõetava õigusakti tõlke kvaliteeti tagada on komisjoni ettepaneku kvaliteetne tõlge, sest erinevalt juhtudest, kui õigusakti võtab vastu ainult nõukogu, on kaasotsustamismenetluse puhul teksti hiljem keeruline paremaks muuta. See tähendab komisjoni tõlkija ja toimetaja suurt vastutust, kuna neil tuleb juba kõige varasemas etapis tagada teksti sisuline ja terminoloogiline korrektsus ning hea keelekasutus.

Nõukogu tõlkijate jaoks on sellega seoses oluline, et lähtuksime komisjonis ja nõukogus samadest põhimõtetest, nii et väheneks vajadus nõukogus eelnõu tõlget muuta. Üldiselt võibki väita, et meie töömeetodid on üsna sarnased. Mõnevõrra erinev on varem siiski olnud komisjoni ja nõukogu tõlkijate praktika terminoloogia kooskõlastamisel. Nõukogu tõlkijad on algusest peale teinud tihedat koostööd Eesti ametnikega, kes nõukogu töörühmades sama eelnõuga töötavad. See koostöö on olnud loomulik, kuna töötame samas institutsioonis ning oleme seetõttu ehk teadlikumad nõukogu menetlustest ja Eesti ekspertide õigusest eelnõu tõlke kohta ettepanekuid teha.

Enesekriitiliselt peame tunnistama, et mõnikord oleme seetõttu ehk liiga varmalt võtnud üle ekspertide ettepanekuid, otsi-

mata keeleliselt sobivamaid lahendusi. Teisest küljest on nõukogu tõlkijate seisukohast oluline, et ka komisjonis võetaks arvesse eelnõu eest vastutavate Eesti ametkondade keekekasutuse tava ja terminoloogilisi eelistusi. Sellega väldiksime just niisuguseid olukordi, nagu tekkis *innovatsiooni* puhul, kus komisjoni ettepanekus kasutatud termin *uuendustegevus* osutus Eesti ametnike jaoks liiga võõraks ja segadust tekitavaks, et seda toetada.

Vajadus tagada piisav teabevahetus

Väga oluline on info hea liikumine nii ühe institutsiooni tõlkijate ja juristide-lingvistide kui ka eri institutsioonide tõlkeosakondade vahel. Seni on kasutatud näiteks terminite lisamist IATEsse või e-posti teel teavitamist, üha enam rõhutatakse aga vajadust kasutada institutsioonide sisetarbeks mõeldud andmebaasi ELISE⁷, mille eesmärk on hõlbustada kaasotsustamismenetluse puhul institutsioonide teabevahetust. Kuna õigusakti menetlemine võib kesta üsna kaua ja vahed dokumentide eri versioonide vahel võivad venida pikaks, on veebikeskkonnas kõigile tõlkijatele kättesaadaval andmebaasil suur eelis e-posti teel toimuva teabevahtuse ees.

Komisjoni ettepaneku esitamise puhul on tähtis, et komisjon annaks nõukogu ja parlamendi tõlkijatele teada, kes konkreetse akti tõlkega on töötanud ning kellega on arutatud terminite üle. See peaks tagama komisjonis tehtud tõlkevalikute läbipaistvuse ning vältima töö dubleerimist teistes institutsioonides. Komisjoni eesti keele osakonnas on ära tehtud suur töö ning nüüd panevadki komisjoni tõlkijad üldjuhul vajaliku teabe ELISEsse.

Parlamendis ja nõukogus on olukord keerulisem ning selles suhtes vähem saavutatud. Kuivõrd parlamendis tõlgitakse õigusaktide puhul ainult parlamendi muudatusettepanekuid, on seal-

⁷ European Institutions Linguistic Information Storage and Exchange.

setel tõlkijatel vähem võimalusi teksti üldist kvaliteeti parandada. Siiski oleme jõudnud ühisele arusaamisele, et parlamendi tõlkijad võiksid kasutada ELISEt nii oma muudatusettepanekute tõlkimisel kui ka lisada sinna teavet nende vigade kohta, mis on neile silma jäänud.

Nõukogus on eelnõu esimesel saabumisel tõlkeosakonda oluline teha vahet nõukogu enda õigusaktil ja kaasotsustamismenetluse teel vastuvõetaval õigusaktil. Viimasel juhul ei saa nõukogu tõlkija enam piirduda komisjoni teksti kui terviku toimetamisega, vaid samuti tuleks tähelepanu pöörata sellele, kuidas teavitada tehtud muudatustest teisi tõlkega töötajaid, eelkõige juriste-lingviste. Siingi on pakutud lahenduseks andmebaasi ELISE kasutamist.

Tõhusam koostöö ekspertidega

Nagu eespool osutatud, on tõlkijad pikka aega teinud koostööd Eesti ametnikega eelkõige eelnõu menetlemise ajal nõukogus. Nõukogu tõlkijad on olnud selle koostöö puhul sageli algatajad, võttes tõlke- ja terminiprobleemide korral ühendust nõukogu töörühmas asjaomase aktiga tegeleva Eesti ametnikuga. Mõnikord on ka aktiivsemad ametnikud ise teavitanud nõukogu eesti keele osakonda vigadest või kitsaskohtadest, mis neile akti menetlemise käigus on silma jäänud.

Selline koostöö tõlkijate ja ekspertide vahel on ka edaspidi tähtis, sest ehkki eksperdid saavad oma panuse anda ka hilisemas etapis, s.o eelnõu jõudmisel juristide-lingvistide kätte (ja mõnikord eelistavadki nad seda teha), on varasel koostööl tõlkijatega eeliseid. Esiteks on tõlkijatel rohkem motivatsiooni ja aega pöörata tähelepanu teksti keelelisele küljele ning parimate terminilahenduste otsimisele. Sageli on tõlkijad omandanud pika aja jooksul selles valdkonnas ka rohkem kogemusi kui juristid-lingvistid.

Kuna komisjoni ettepaneku tõlge on eelnõu menetlemisel väga tähtis, tuleks koostööd Eesti ametnikega teha siiski varem,

s.t juba komisjoni tõlkijatel. Praegu saabki öelda, et õigusaktide ettepanekutega seotud terminoloogiatöös kasutatakse komisjonis valdkonna eksperdi leidmiseks ELi juures asuvat Eesti esindust. Kuna selline koostöö peaks toimuma aga enne ettepaneku tõlke esitamist ning Eesti ametnike töölauale jõudmist, võib koostöö korraldamise ja ekspertide motiveerimisega tekkida raskusi. Sellises olukorras saab ühelt poolt loota komisjoni tõlkijate innukusele ekspertidega kontakti loomisel. Teisalt on väga oluline, et ka Eesti ametnikud ise oleksid kursis ELi õigusaktide eelnõude tõlkimise probleemidega ning vajadusega teha võimaluse korral tõlked korda enne eelnõu jõudmist nõukogusse.

VÕIMALIKKE LAHENDUSI

Olenemata sellest, kas peamine koostöö ekspertidega toimub komisjonis või nõukogus, tuleb tagada, et ekspertide ettepanekud ja nõukogu tõlkijate muudatused menetluse käigus kaotsi ei läheks.

Lahendustest esimese lugemise kokkulepete puhul

Esimese lugemise kokkulepete puhul on eriti oluline koostöö nõukogu juristide-lingvistidega, kuna praegu saavad nemad ainsana lisada teksti lõppversiooni nõukogu tõlkijate muudatused, kui nad parlamendis koostatud teksti enne selle lõplikku vastuvõtmist õiguskeeliliselt viimistlevad. Oleme arutanud nõukogus, mida see tõlkijate ja juristide-lingvistide koostöö ja tööjaotuse jaoks võiks tähendada. Senise tava jätkumise ehk tekstide ulatusliku toimetamise korral peaksid juristid-lingvistid võrdlema pidevalt pikki tekste, mis ka originaalkeeles omavahel erinevad, ning püüdma sealt välja noppida keelilised muudatused, mis nõukogu tõlkijad on teksti teinud. Seda on ilmselt palju nõuda ning alati ei pruugi see anda piisavat tulemust. Teine võimalus on otsustada,

et teksti ei toimetata kaasotsustamismenetluse puhul mitte tõlkijad, vaid juristid-lingvistid, kuid ka selline tööjaotus ei ole tõlkijate potentsiaali kasutamise ja tekstide hea keelelise kvaliteedi seisukohast parim.

Lõplikke lahendusi sellele probleemile pole nõukogus veel leitud. Olukorra muudab ju keerulisemaks see, et esimesel lugemisel jõutakse kokkuleppele üksnes osas kaasotsustamismenetluse teel vastuvõetavates aktides ning komisjoni ettepaneku jõudmisel nõukogu keeleosakondadesse ei ole tõlkijal võimalik ette teada, kas varane poliitiline kokkulepe on saavutatav. Kuna teatavast menetluse etapist alates on selge, et nõukogu tõlkijate töö saab teksti lõppversiooni aluseks, on pakutud ühe lahendusena eelnõu toimetamist alles menetluse hilisemas järgus. See aga tähendaks, et tõlkijad peaksid lükkama soovitud muudatuste tegemise kunstlikult edasi ning esimesel lugemisel vastuvõetud õigusaktide tõlkeid toimetaksid üksnes juristid-lingvistid.

Ilmselt loomulikum lahendus oleks see, et nõukogu tõlkijad jätkaksid tekstide toimetamist kohe, kui need tõlkeosakonda on jõudnud, kuid piirduksid vaid kõige olulisemaga – näiteks vigade parandamise ja terminite kontrollimisega ning tehtud muudatuste kajastamisega andmebaasis ELISE. Vähem tähtsad muudatused, näiteks sõnastusküsimused, jääksid seega tegemata või peaksid nõukogu tõlkijad leppima võimalusega, et teksti lõppversiooni ei pruugi need jõuda. Töökorralduse seisukohast oleks see ehk mõeldav lahendus, ehkki tekstide põhjalikum toimetamine tagaks muidugi keeleliselt parema kvaliteedi.

Komisjoni muudetud ettepanekute toimetamine

Juhul kui komisjon esitab muudetud ettepaneku, mis sisaldab eelnõu teksti, saavad nõukogus tehtud muudatused teksti lisada teoreetiliselt kas komisjoni või nõukogu tõlkijad. Komisjoni tõlkijate puhul eeldab see, et nad saavad ELISE kaudu teada, mis

muudatusi ettepaneku tõlkesse nõukogus on tehtud. Komisjonil on aga tavaks näidata selgelt ära muudatused võrreldes oma ettepaneku eelmise versiooniga, mistõttu tõlke muutmine on selles etapis raske.

See tähendab, et ilmselt tuleb nõukogus toimetada komisjoni muudetud ettepaneku teksti uuesti, võttes aluseks varem nõukogus tehtud töö. Kahtlemata on see keerukas, aeganõudev ja mõneti veaohklik töö. Lohutav selles olukorras on see, et komisjoni muudetud ettepanek jõuab nõukogu tõlkija töölauale siiski ainult juhul, kui parlamendiga pole kokkuleppele jõutud, s.t pikema menetluse korral. Seetõttu peaks eelnõuga tehtud töö jõudma alati teksti lõppversiooni.

LÕPETUSEKS

Nagu artiklist nähtub, tegutseme tõlkijatena keerukas poliitilises kontekstis, mis mõjutab oluliselt meie töökorraldust ja milles heade lahenduste leidmine pole alati lihtne. Mõistagi jääks mitmed probleemid olemata, kui õigusakti parim tõlge valmiks kohe eelnõu esimese versiooni puhul või kui muudatusi tõlgiks id kogu ettepaneku „eluea” jooksul samad tõlkijad. Tegelikult ei jää tõlkeprotsessis osalejatel aga muud üle, kui püüda oma tegevust paremini korraldada ja rohkem koostööd teha.

Üks asi on selge – kuna kaasotsustamismenetlust on nüüdseks väga laialdaselt kasutama hakatud, tuleb nõukogu tõlkijatel oma roll õigusakti ettepanekute toimetajana ümber mõtestada. Senisest enam peame muudatuste tegemisel võtma arvesse seda, mida toimetamine menetluse ajal endaga kaasa toob. Kuna meil on võimalus töötada kogu eelnõu tekstiga, ei piirdu nõukogu tõlkijad ilmselt ka edaspidi ainult teksti sisuliste muudatuste tõlkimisega. Samas on selge, et kaasotsustamismenetluse puhul pole nõukogu enam õigusakti teksti „omanik”. Seepärast kujuneb senisest kesksmaks komisjoni tõlkijate osatähtsus ning suureneb

vajadus kajastada mis tahes muudatusi institutsioonidevahelistes andmebaasides.

Õigusaktide tõlke kvaliteedi ja keelehoolde seisukohast tähendab see, et ehkki ühe õigusaktiga tegeleb ELi institutsioonides praegu rohkem tõlkijaid kui ühinemiseelsel ajal, on vastuvõetud akti kvaliteetse tõlke tagamine senisest isegi keerulisem, sest aktide tõlkimist mõjutavad ka töökorraldusega seotud piirangud. Loodame siiski, et probleemide parem teadvustamine ja ühine töö parimate lahenduste otsimisel võimaldab meil töökorralduslikud raskused ületada, nii et ELi õigusaktide tekstide kvaliteet sellest ei kannataks.

TERMINOLOOGIATÖÖ EUROOPA KOMISJONI EESTI KEELE OSAKONNAS JA EUROOPA LIIDU TERMINIBAAS IATE

TRIIN RANDLANE

Euroopa Komisjoni eesti keele osakonna peaterminoloog

EUROOPA KOMISJONI EESTI KEELE OSAKOND

Eesti keele tõlkeosakond loodi Euroopa Komisjoni kirjaliku tõlke peadirektoraadis (*Directorate-General for Translation, DGT*) Luxembourgis 2004. aasta juulis, paar kuud pärast Eesti ühinemist Euroopa Liiduga. Samal ajal loodi ka teised, 2004. aastal ELiga liitunud riikide keelte osakonnad.¹ Eesti keele osakonna sünniajal oli selles seitse eesti tõlkijat. Nüüd, viis aastat hiljem on komisjoni eesti keele osakond ELi institutsioonide eesti keele tõlkeüksustest suurim – meil töötab 54 tõlkijat ja 10 assistenti. Peaaegu kõik tõlkijad on läbinud ELi ametnikuks saamiseks vajaliku avaliku konkursi, mida korraldab Euroopa Personalivaliku Amet (*European Personnel Selection Office, EPSO*). Paljud komisjoni tõlkijad on varem töötanud Eesti Õigustõlke Keskuses, nagu ka enamik osakonna juhtkonnast.

Komisjoni eesti keele osakonnas tõlgitakse eesti keelde Euroopa Komisjonis koostatud dokumente, sealhulgas õigusaktide eelnõu-

¹ Praegu on ELis 23 ametlikku keelt, nn uutest keeltest said 9 (eesti, leedu, läti, malta, poola, slovaki, sloveeni, tšehhi, ungari) ametliku keele staatuse 2004. aastal ning 3 (bulgaaria, iiri ja rumeenia) 2007. aastal.

sid ja ettepanekuid, komisjoni teatise teistele institutsioonidele, aruandeid, kirju liikmesriikidele, ELi eelarvet ning laiemale avalikkusele ja liikmesriikide asutustele mõeldud väljaandeid. Veebiportaali europa.eu lehekülgedel leiduvad tekstid tõlgitakse eesti keele osakonnast eraldi olevas veebitõlkeüksuses, mis asub Brüsselis ja kuhu kuulub 4–7 tõlkijat iga ELi ametliku keele kohta (v.a iiri keel). Kõige olulisem dokumentide kategooria, mida Luxembourgis eesti keele osakonnas tõlgitakse, on õigusaktide eelnõud. Need koostatakse inglise või prantsuse keeles ja tõlgitakse ülejäänud 22 keelde. Kuigi Euroopa Komisjon on ELi institutsioonidest ainus, kes õigusakte algatab,² võivad nendesse õigusaktidesse muudatusi teha ka kõik teised institutsioonid. Seega liigub komisjonis eesti keelde tõlgitud määruse või direktiivi ettepanek kaasotsustamismenetluse ajal Euroopa Liidu Nõukokku ja Euroopa Parlamenti, kes kumbki oma arvamuse avaldavad ja teksti oma muudatused teevad. Seejärel tulevad need arvamused ja muudatused komisjoni tagasi, kes omakorda nende kohta arvamust avaldab ja juhul, kui ta nendega nõus on, uue, muudetud ettepaneku teeb. Kogu selle edasi-tagasi liikumise jooksul teevad tõlkesse oma parandusi, täiendusi ja muudatusi nii nõukogu kui ka parlamendi tõlkijad ja juristid, vahel ka Eesti ministerriumide eksperdid, nii et komisjonist esialgu välja saadetud tõlge võib lõpuks päris suure metamorfoosi läbi teha. Protseduur ei ole siiski selline kõigi õigusaktide puhul – teatavates valdkondades (nagu konkurents ja põllumajandus) ning teatavatel juhtudel (kui komisjonile on antud sellekohased volitused) võib komisjon ka üksi, ilma teiste institutsioonideta õigusakte vastu võtta.

Komisjoni eesti keele osakonnas on tõlkijad jagatud kolme tõlkerühma ning igas rühmas tõlgitakse kindlate valdkondade dokumente: 1. rühmas personali ja halduse, ELi eelarve, konkurents, õigus-, vabadus- ja turvalisusküsimuste ning välissuhete dokumente; 2. rühmas põllumajanduse, majanduse ja rahanduse,

² Seis enne Lissaboni lepingu jõustumist.

keskkonna, infoühiskonna, merenduse ja kalanduse, siseturu ja teenuste, teadusuuringute, maksunduse ja tolliliidu ning energeetika ja transpordi dokumente (selle rühma tekstid on kõige tehnilisemad ja terminoloogiamahukamad); 3. rühmas teabevahetuse, hariduse ja kultuuri, tööhõive, ettevõtluse ja tööstuse, regionaalpoliitika, tervise- ja tarbijaküsimuste ning kaubanduse dokumente. Tõlkijad spetsialiseeruvad teataval määral, kuna tegelevad peamiselt oma rühma dokumentidega, kuid vahel tuleb tõlkida ka teiste rühmade tekste.

TERMINOLOOGIATÖÖ KOMISJONI EESTI KEELE OSAKONNAS

Euroopa Komisjoni kirjaliku tõlke peadirektoraadis eraldi terminoloogi ametikohti ette nähtud ei ole, kõik on tõlkijad. Terminoloogiatöö on koondatud eraldi üksusesse, terminoloogia koordineerimise sektorisse, kus tegeldakse kõikide liikmesriikide keelte terminoloogiaga. Peale selle on keeleosakondades tõlkijaid, kes teevad terminoloogiatööd. Selle töö korraldus erineb osakonni. Enamalt jaolt on nn vanade keelte osakondades olemas peaterminoloog, kes pühendab kogu oma tööaja terminoloogiale, ja kolm (või enam) rühmaterminoloogi, kes tegelevad tõlketöö kõrvalt terminite andmebaasi sisestamisega. Uute keelte (s.t 2004. aastal ja pärast seda liitunud keelte) osakondades töötab ka peaterminoloog enamasti tõlketöö kõrvalt – erandiks on eesti keele osakond, kuna meil töötab peaterminoloog 100% oma tööajast terminoloogina. Praegu tehakse kirjaliku tõlke peadirektoraadis pingutusi selleks, et kõigis keeleosakondades oleks terminoloogiatööks tagatud enam-vähem samasugune miinimumaeg.

Peaterminoloogi põhiline ülesanne on tõlkijate nõustamine ja koolitamine terminoloogilistes küsimustes – sh kontaktide loomine ekspertidega, allikate leidmine ja hindamine, kirjete vormistamine (kuigi terminoloogiline uurimistöö on põhimõtteliselt

tõlkijate ülesanne). Peaterminoloogi ülesanded hõlmavad ka terminibaasi IATE eestikeelse osa korrastamist, kontaktide loomist teiste ELi institutsioonide eesti terminoloogidega ja ka Eesti asutustega, nagu näiteks Eesti Keele Instituut ja ministriumid. Peale selle korraldab peaterminoloog temaatilisi terminiprojekte ning esindab eesti keele osakonda kõigi keelte terminolooge koondavatel peadirektoraadi tasandil toimuvatel üritustel. Rühmaterminoloogid sisestavad IATEsse oma rühma tõlkijate uuritud termineid või kui tõlkija on terminid ise sisestanud, siis vaatavad need üle ja kinnitavad. Samuti osalevad nad osakonnas korraldatavates temaatilistes terminiprojektides ning nõustavad tõlkijaid. Euroopa Komisjon saab tähtajaliselt tööle võtta ka liikmesriikide riigiasutustest saadetud eksperte ja 2009. aastal on eesti keele osakonnale suureks abiks olnud Eesti Keele Instituudist ajutiselt Luxembourgist lähetatud terminoloogiaekspert.

Terminoloogiatöö meie peadirektoraadis on oma olemuselt tõlkepõhine ehk *ad hoc* terminoloogiline uurimistöö, s.t uuritakse tõlgitavates dokumentides ettetulevaid termineid. Proaktiivset ehk ennetavat terminoloogiatööd, kus terminoloog on termineid uurinud juba enne seda, kui dokument tõlkimisse tuleb, tehakse väga vähe, peamiselt just ajanappuse ja dokumentide suure mahu tõttu. Eesti keele osakonnas on terminoloogiakorralduse põhieesmärk kanda tõlkijate uuritud ja ekspertidega konsulteeritud terminid võimalikult kiiresti IATEsse, et need osakonna ja ka teiste institutsioonide tõlkijatele kättesaadavaks teha.

Terminoloogiline uurimistöö kuulub komisjonis tõlkija tööülesannete hulka, s.t tõlkija vastutab tõlkes esinevate terminite õigsuse eest. Arvestades komisjoni dokumentide eripära (paljud neist on õigustloovad aktid, mis hakkavad hiljem Eestis otse kehtima või tuleb üle võtta Eesti õigusaktiga), teeme eestikeelsete terminite loomisel ja kooskõlastamisel koostööd eelkõige Eesti ministriumide ja riigiametite spetsialistidega. 2009. aastaks on eesti keele osakonna töö algusaastatega võrreldes stabiliseerunud ning see on andnud võimaluse pöörata suuremat tähelepanu ka

sellele, kuidas väikeste töökorralduslike vahenditega tõlkeprotsessi lihtsustada ja paremaid tulemusi saavutada. Üks uus suundumus oli terminoloogiatöö ümberkorraldamine: tööle hakkas täiskohaga osakonna terminoloog, kelle üks esimesi ülesandeid oli terminoloogiatöö juhendi uuendamine ja koolituste korraldamine – terminoloogiatöö aluseid käis kahe loenguga tutvustamas Arvi Tavast (Tallinna Ülikoolist) ning osakonna terminoloogid korraldasid kolm praktilist seminari, kus õpetasid tõlkijatele, kuidas uusi termineid korrektselt vormistada ja IATEsse sisestada. Üldine suund terminoloogiatöö korraldamisel osakonnas ongi see, et tõlkijad sisestaksid ka ise enda uuritud terminid IATEsse, et vähendada ajakulu ja terminoloogide töökoormust.

Peale *ad hoc* uurimistöö tulemuste sisestamise IATEsse oleme osakonnas teinud temaatilisi terminiprojekte, mis on alguse saanud kas tihedatest kontaktidest mõne valdkonna eksperdiga (nt 2009. aasta alguses jäätmeterminoloogia projekt koostöös keskkonnaministeeriumi jäätmeosakonna spetsialistidega) või konkreetsetest tõlkimisse tulnud dokumentidest (nt 2008. aasta lõpus kalanimedede projekt seoses iga-aastase kalapüügikvootide määrumise tõlkimisega).

TERMINOLOOGIA KOORDINEERIMISE SEKTOR

Peale keeleosakondades tegutsevate pea- ja rühmaterminoloogide on kirjaliku tõlke peadirektoraadis ka terminoloogia koordineerimise sektor, kus töötab 11 terminooloogi ja IT-eksperiti. Sektori põhiülesanded on koordineerida keeleosakondades tehtavat terminoloogiatööd ja -projekte, hallata ELi terminibaasi IATE, suhelda teiste institutsioonide ning muude asutuste ja organisatsioonidega ning teha otsimootori *Quest Metasearch* abil tõlkijatele kättesaadavaks mitmesuguseid andme- ja terminibaase. Terminoloogia koordineerimise sektori tegevuse muudab keerukaks asjaolu, et keeleosakondade prioriteedid, võimalused ja vajadused on

erinevad ning muutuvad pidevalt. Väga kasulikud on aga olnud sektori korraldatud projektid terminoloogia hankimiseks komisjonivälistelt töövõtjatelt lepingu alusel.

Terminoloogia koordineerimise sektori hallatavad terminiprojektid jagunevad laias laastus kaheks – konsolideerimisprojektid (*ad hoc* ja temaatilised) ning välisprojektid. Konsolideerimine tähendab siin kõikide keeleosakondade terminoloogide koostöös ja terminoloogiasektori kaasabil tehtavat topeltkirjete vähendamist. *Ad hoc* konsolideerimisprojektide eesmärk on korrastada teatava mõiste või hulga seotud mõistete kohta käivad kirjed IATEs. Sellise projekti puhul valib terminoloogia koordineerimise sektori terminoloog iga mõiste kohta välja ühe põhikirje (*primary*), koondab erinevates kirjetes leiduva (enamasti ingliskeelse) info sellesse kirjesse ja teeb siis kõigi ülejäänud keelte terminoloogidele ettepaneku vaadata üle ja vajaduse korral ajakohastada või täiendada vastavas terminikirjes oma keele osa. Teemaatiliste konsolideerimisprojektide puhul on protseduur sisuliselt sama, kuid enamasti on tegemist hulga ühe valdkonna mõistetega, näiteks terminitega, mis on defineeritud mõnes õigusaktis vms.

Välisprojektide puhul omandab terminoloogia koordineerimise sektor õigused mõnele terminiloetelule (koos definitsioonidega) või teeb ise IATEst mingi valdkonna terminite kohta väljavõtte ning sõlmib lepingu vastava valdkonna spetsialisti või asutusega, kes kohustub üle andma nimetatud loetelu sihtkeelsed terminivasted vajalikus formaadis (Exceli failina). See formaat võimaldab põhimõtteliselt importida IATEsse ühekorraga sadu termineid. Kuigi selline lähenemine võimaldab automaatselt üle kanda suure hulga infot, on tegemist siiski väga keerulise toiminguga – terminibaasi erinevatele tasanditele tuleb andmed üle kanda eri operatsioonidega ja pärast kõik tulemused põhjalikult üle kontrollida. Eesti keele puhul on selliseid projekte toimunud kolm. 2006. aastal sõlmiti leping Eesti Keele Instituudiga ning sealsed terminoloogid täiendasid ja ajakohastasid umbes 1600 IATE terminit. 2008. aasta sügisel sõlmiti leping Eesti Maaülikooli vete-

rinaarmeditsiini ja loomakasvatuse instituudi spetsialistidega, kes löid umbes 550 veterinaariatermini eestikeelsed vasted. Selle töö tulemusi vaatavad praegu läbi eesti keele osakonna terminoloogid ja pärast seda peaks terminoloogia koordineerimise sektor alustama automaatset importimist. Kolmanda projektina on sõlmitud leping Tallinna Tehnikaülikooli masinaehituse autotehnika õppetooli teadlastega, et saada eestikeelsed vasted umbes 370 terminile turvaklaaside materjali ning turvaklaaside sõidukitele paigaldamise valdkonnas. Selliste projektide rahastamise kaudu aitab Euroopa Komisjon tõhusalt kaasa eestikeelse terminoloogia loomisele ja korrastamisele ning selle tegevuse kasutegur on seda suurem, kuna terminiprojektide tulemused tehakse avaliku IATE kaudu kõigile Internetis kättesaadavaks.

EUROOPA LIIDU TERMINIBAAS IATE

ELi institutsioonide tõlkeosakonnad kasutavad terminite otsimiseks ja talletamiseks terminibaasi IATE (*Inter-Active Terminology for Europe*). IATE on oma ülesehituselt mõistepõhine terminibaas – põhimõtteliselt peaks iga mõiste kohta käima üks kirje, mis sisaldab vastavaid termineid kõigis ELi ametlikes keeltes. Üldised põhimõtted terminite sisestamisel IATEsse on järgmised: „IATE ülesanne on pakkuda asjakohast ja kontrollitud teavet, millel on ilmne lisaväärtus võrreldes muude teabeallikatega nagu üldsõnaraamatud, andmebaasid ja Internet. Asjakohasus tähendab, et termin on seotud ELi mingi valdkonna endise, praeguse või võimaliku tekstikoostamis-, tõlke- või tõlgendusprobleemiga. Lisaväärtus tuleneb teabe terminoloogilisest töötlemisest ja vormistamisest selle usaldusväärsuse suurendamiseks (nt määratluse või viite lisamine, eeliterminile osutamine jms).”³ Tegelikult on

³ Terminoloogiatöö juhend tõlkijale. Eesti keele osakond, kirjaliku tõlke peadirektoraat, Euroopa Komisjon. Aprill 2009.

eelkirjeldatud põhjustel ühe mõiste kohta tihtipeale mitu vanu keeli sisaldavat kirjet ja uute keelte terminoloogid peavad oma terminite sisestamisel iga kord tegema valiku, milline olemasolevatest kirjetest on kõige täielikum, et sellele omakeelne vaste lisada. Valikukriteeriumideks on eelkõige inglise- või prantsuskeelse määratluse ja valdkonnakoodi olemasolu, mis aitavad mõistet kõige kindlamini piiritleda.

Ühise terminibaasi kasutamise idee pärineb Euroopa Liidu Asutuste Tõlkekeskusest ja 2000. aasta alguses asuti ideed ellu viima (pärast seda, kui suured ELi institutsioonid olid selleks oma nõusoleku andnud). Arendustöö ja eri institutsioonide terminibaaside ühendamine võttis mitu aastat ning kasutusele võeti IATE 2005. aasta alguses. IATEsse kanti üle andmed komisjoni terminibaasist EURODICAUTOM, nõukogu terminibaasist TIS (*Terminology Information System*), Euroopa Parlamendi terminibaasist EUTERPE ja ka paari väiksema ELi asutuse sisestest terminibaasidest.⁴ IATE sisaldab kirjeid kõigis ELi ametlikes keeltes ning ka ladina, araabia, vene, norra, türgi jmt keeles. Kirjete arv eri keeltes on väga varieeruv – nt inglise, saksa ja prantsuse keeles leiab IATEst üle miljoni termini, eesti keeles aga ainult 20 000 ringis. ELi institutsioonid, kes põhiliselt IATEsse termineid sisestavad, on komisjon, nõukogu ja parlament ning tõlkekeskus. Ülejäänud institutsioonid ja asutused küll kasutavad IATEt terminite otsimiseks, kuid sisestavad vähe. Loomulikult annab suure lisandväärtuse see, et termineid sisestavad nii erinevate institutsioonide töötajad (kuigi see võib põhjustada ka probleeme). Samuti on IATE eeliseks see, et põhiliselt vastutavad igas keeles terminoloogia eest seda keelt emakeelena rääkivad tõlkijad ja terminoloogid, s.t kui eesti terminoloog sisestab kirje inglise või prantsuse keeles, siis vaatab selle enne kinnitamist (ehk valideerimist) üle inglise või prantsuse terminoloog. IATE puuduseks on

⁴ Christine Herwig, IATE – All EU terminology at one click. – DGTInfo, No 519, 7 June 2007.

vanade keelte puhul n-ö müra (tühjad terminikirjed ilma valdkonna, allikaviidete jm terminoloogilise infota) ja topeltkirjed ning vähene koostöö terminikirjete loomisel, uute keelte puhul aga „vaikus” (kirjeid on liiga vähe) ja kunagise keskse terminihõiveprojekti käigus tehtud ebausaldusväärsed kirjed. Müra ja topeltkirjed on IATEsse tekkinud eelkõige kahel põhjusel. Kui IATE loomiseks ühendati eri institutsioonide terminibaasid, sisaldasid need kõik kirjeid samade oluliste mõistete kohta ning nüüd on vanade keelte puhul tavaline, et ühe mõiste kohta leiab kolm-neli üksteist dubleerivat kirjet, millest üks kuulub komisjonile, teine nõukogule, kolmas parlamendile ja neljas tõlkekeskusele. Teine müra allikas on 2004. aastal korraldatud uute keelte terminihõive, mille teostasid enamalt jaolt uusi keeli emakeelena mitterääkivad inimesed. See tähendab seda, et tol ajal värskest tõlgitud ühenduse õigustiku (*acquis communautaire*) tekstidest nopiti uutes ELi keeltes ja inglise keeles välja suur hulk termineid ning imporditi need automaatselt IATEsse. Selle tulemusena tekkis IATEsse tuhandeid kirjeid, millel puudub valdkonnakood ja mille usaldusväärsuse aste on 1 (usaldusväärsus kinnitamata) ning mis tihtipeale dubleerivad sama mõiste kohta käivaid kirjeid vanades keeltes. Seetõttu on äärmiselt oluline, et IATE kasutajad jälgiksid terminikirjete usaldusväärsuse astet ja arvestaksid, et kui see aste on 1, siis ei ole eestikeelne terminoloog seda vastet kontrollinud ja termini kasutus võibki piirduda selle ühe dokumendiga, millest ta 2004. aastal võeti.

AVALIK IATE

IATE terminibaas on alates 28. juunist 2007 kättesaadav ka avalikkusele veebiaadressil <http://iate.europa.eu>. Avaliku IATE liidese puhul võib kasutaja valida ükskõik millise ELi ametliku keele, sh eesti keele. Avaliku IATE andmebaasi uuendatakse umbes kord kuus, s.t kõik terminid, mis kahe uuendamise vahelisel ajavahe-

mikul IATEsse sisestatakse, saavad avalikus IATEs nähtavaks pärast järgmist uuendamist. Avaliku IATE kasutamisel on oluline jälgida kirje valdkonnakoodi ja termini usaldusväärsuse astet, et valdkond ikka sobiks ja et termin oleks usaldusväärne. Kindlasti tuleks lugeda ka märkusi, kui neid juhtub olema. Märkused on tulemuste lehel peidetud paberit ja pliiatsit kujutava ikooni alla, kui hiir sinna libistada, ilmub tekst kastikeses nähtavale. Kõige parem oleks aga huvipakkuv kirje tervikuna avada, klõpsates paremal pool asuval lingile Täiskirje – siis on selgelt näha kogu info, mis huvipakkuva termini kohta öeldud on. Usaldusväärsuse astmed on järgmised.

1 = *usaldusväärsus kinnitamata* – see madalaim usaldusväärsuse aste antakse automaatselt sisestaja seisukohalt võõrkeelsetele kirjetele. Kokkuleppel on 2004. aastal terminihõive käigus sisestatud eesti terminite usaldusväärsuse aste samuti 1, kuna vasted ei ole kontrollitud ja pärinevad süsteemitult tõlketekstidest.

2 = *minimaalne usaldusväärsus* – asutusesisene kokkulepe või ka lihtsalt keelend, mis on ehk kuskil esinenud, kuid millel usaldusväärsust allikat siiski ei ole; samuti uudiskeelendid.

3 = *usaldusväärne* – leidub usaldusväärne allikas, millele viidata (ekspert, dokument, raamat, Eesti õigusakt või ELi eestikeelne õigusakt).

4 = *väga usaldusväärne* – komisjonis sisestatud terminite puhul on senini seda koodi väga harva kasutatud, ainult äärmiselt juurdunud ja kindla kasutusega terminite puhul. Kuid nõukogu ja parlamendi sisestatud terminite puhul on usaldusväärsus 4 tavaline. Ka komisjonis on nüüd otsustatud anda terminitele pigem kõrgem usaldusväärsuse aste.

Valdkonnad on eesti keeles ära toodud avaliku IATE päringu avalehel ja neid saab kasutada ka otsingu kitsendamiseks, kui peaks juhtuma, et otsing annab liiga palju tulemusi.

Avalikus IATEs on olemas võimalus saata terminite kohta tagasisidet – nimelt, kui avada leitud terminikirje nupust Täiskirje, on avaneval leheküljel üleval paremas nurgas link Tagasiside, millel

klikates saab saata e-kirja oma arvamusega sellele institutsioonile, kellele antud terminikirje kuulub.

Hoolimata oma puudustest ja sellest, et IATE ei sisalda kaugeltki nii palju eestikeelseid termineid, kui me sooviksime, on ta tõlkija töös siiski asendamatu abivahend nii ELi institutsioonides kui ka väljaspool institutsioone, kuna ta sisaldab kõige uuemaid kokkuleppeid, terminivasteid, tõlkeprobleemide lahendusi ja korduvkeelendeid (nii eesti keele osakonnas kui ka laiemalt kokku lepitud otsuseid). Samuti võib IATEt kasutada ka entsüklopeedilise andmebaasina, näiteks kui otsida mõne inglise- või prantsusekeelse termini definitsiooni või teavet valdkonnaspetsiifilise kasutuse kohta vms.

TERMINOLOOGIAKOOSTÖÖ TEISTE INSTITUTSIOONIDE JA ASUTUSTEGA

Alates 2005. aastast kohtuvad ELi institutsioonide eesti keele tõlkeüksuste terminoloogid ja juristid-lingvistid kaks korda aastas, et kogemusi vahetada, termineid kooskõlastada ning teiste institutsioonide töökorralduse ja arenguga tutvuda. Viimastel koosolekutel on osalenud ka Eesti Keele Instituudi eurokeelehooldajad, kes lisavad euroterminite arutellu Eesti keelekorraldajate arvamuse. Üldiselt oleme proovinud oluliste terminite loomisel kaasata juba algfaasis nii palju osalisi kui võimalik, et kokkulepped oleksid võimalikult laiapõhjalised – see aitab edaspidi vältida segadust ja jõupingutuste dubleerimist konkureerivate terminite loomisel. Samal põhjusel oleme ka iga paari kuu tagant saatnud teistele institutsioonidele nimekirja eelneva paari kuu jooksul komisjoni eesti keele osakonnas IATEsse sisestatud terminitest, et anda ülevaade sellest, milliste terminite ja valdkondadega me parajasti töötame.

Ka koostöö Eesti erialaspetsialistidega on äärmiselt oluline, kuna suur hulk Luxembourgis tõlgitud tekstidest hakkab hiljem

otseselt või kaudselt reguleerima erinevaid Eesti eluvaldkondi. See aitab tagada õigusselgust ja teeb tõlkijate, ministriumide töötajate, erialaekspertide ja ka teiste inimeste elu märgatavalt lihtsamaks, kui nii Eestis kui ka Brüsselis koostatud õigusaktides kasutatakse ühtset, kokkulepitut terminoloogiat. Seetõttu üritame juba ELi õigusakti eelnõu või ettepaneku väga varases faasis (s.t siis, kui eelnõu või ettepanek tõlkimisse tuleb) saada kontakti Eesti asjaomase ministriumi vastava osakonna või ametnikuga, kes konkreetse õigusaktiga hiljem tegelema hakkab, ja üldiselt on koostöö Eesti ministriumidega olnud viljakas. Praegu käib ministriumide ametnikega kontaktide loomine Euroopa Liidu juures asuva Eesti Vabariigi Alalise Esinduse kaudu. Kuid on ka valdkondi, kus tõlkijate ja ekspertide vahelised otsekontaktid on väga tihedad, ning seda suunda sooviksime edaspidi laiendada üha enamates valdkondades – see annaks ühest küljest Eesti spetsialistidele võimaluse kaasa rääkida oma eriala terminoloogia loomises ja tagaks teisest küljest ELi õigusaktide tõlgete parema kvaliteedi juba õigusakti eelnõu või ettepaneku tõlkimise staadiumis.

OLULISI LINKE

Abivahendid eurotekstide tõlkijale; http://ec.europa.eu/translation/language_aids/freelance/estonian_en.htm.

Avalik IATE; <http://iate.europa.eu>.

Euroopa Komisjoni kirjaliku tõlke peadirektoraat Euroopa portaalis; http://ec.europa.eu/dgs/translation/index_en.htm.

TEATESTRUKTUURI PÕHIMÕTTED ÕIGUSTEKSTIDE TÕLKIMISEL EESTI KEELDE*

HEIGO SOOMAN

Euroopa Komisjoni eesti keele osakonna tõlkija

SELGUS KUI ÕIGUSTÕLKE ALUSPRINTSIIP

Kelleski ei tekita ilmselt kahtlust see, et õigustõlke puhul on selgus üks esmaseid kriteeriume. Õiguskeele selguse võib üldjoontes jagada kaheks: õigusselguseks ja keeleselguseks. Ühelt poolt on oluline teksti korrektne sobitumine õigussüsteemi kui tervikusse ning asjaomaste seoste ja suhete ühemõtteline väljendamine. Teiselt poolt on vajalik, et tekstist saaks aru ka laiem üldsus, kes peab selle järgi oma asju ajama hakkama. Need kaks üliolulist ja igati asjakohast nõuet võivad tegelikkuses paraku vastuollu sattuda ning küllap tuleb leppida sellega, et õigustekst kui nõudlik žanr ei saagi olla kõigi jaoks ühtemoodi arusaadav. Siiski on kompromissiks ruumi rohkelt ning hea tahtmise korral saab kumbagi selgusharu pidi vähemalt rahuldava tasemeni jõuda, ilma et üks neist kannataks.

Keeleselguse puhul on üldisemate õpetussõnade kõrval – väljenduda korrektselt, valida täpsed terminid ja mõelda enne selgeks, mida öelda tahetakse – konkreetsemalt esile tõstetud muu hulgas selliseid põhimõtteid nagu nominaalstiili vältimine, täpsed mõtteseosed sõnade vahel ja loomulikult normikohane keelekasutus. Siiski on siin reas teenimatult vähe rõhutatud lause teatestruktuuri¹

¹ Nii nimetatakse seda EKGs, mujal nimetatud ka infostruktuuriks, pragmaatiliseks struktuuriks vms.

ehk teema-reema-suhet, ehkki juba pealiskaudsemal vaatlusel ilmneb, et just selle kaudu toimub peamiselt tekstivoo mõtteseoste kujundamine. Näiteks „Eesti keele grammatika” II osas (EKG) on öeldud, et kui tekstis on lause teema-reema-suhted vastuolus sellega, mida võimaldavad eelmised laused, on tulemuseks häiritud seostega lausejada (lk 192). Kõige üldisemalt öeldes tähendavad teatestruktuuri põhimõtted seda, et lause jagatakse teabeedastuse seisukohast lähtudes kaheks osaks, mida on muu hulgas tavatsetud nimetada teemaks ja reemaks², millest esimene on see, mille kohta asjaomane väide käib, ja teine see, mida siis selle kohta täpsemalt väidetakse. Iga uus väide liitub eelmistega ja koondub koos nendega ühtseks tekstiks just sellise liigenduse abil.

Ei saa öelda, et Eestis selle küsimusega seni liiga palju tegeletud oleks. Kõige ülevaatlilikuma käsitluse leiab ilmselt EKG seitsmelt leheküljelt (191–197). „Eesti keele käsiraamatus”, aga ka mitmes muus väljaandes, mis peaksid suunitluse poolest spetsiaalselt seda valdkonda käsitlema (Mati Ereli „Lause õigekeelsus”, Reet Kasiku, Mati Ereli ja Tiit Ereli „Eesti keele väljendusõpetus kõrgkoolidele”), on sellele pühendatud mõni üksik rida. See on üllatav, kuna üldiselt rõhutatakse teatestruktuuri olulisust selliste keelte puhul, kus sõnajärg on vaba (nagu eesti keel). Selle olulisusest räägib näiteks teatestruktuuri uurija Nomi Erteschik-Shir (lk 82); sedasama üldist põhimõtet väljendab Fred Karlsson eesti keeleski avaldatud üldkeeleteaduse õpikus (lk 277). Kitsa-

² Siin on peamiseks probleemiks see, et terminites ei ole suudetud kokku leppida ja iga uurija kasutab omaenda töövahendeid, mis on kolleegide omadega sarnased, aga ei pruugi päriselt kokku langeda; küll aga on võimalikud ka täielikud vastuolud. Ka Eestis on jõutud kasutada mitmesuguseid termineid. Kauneid omasõnu *väitealis* ja *väide kõrvale* jättes on kinnistunud *teema* ja *reema*, tõlkekirjanduses on levinud *topik*, *fookus*, *orientatsioon* jms; eesti keeles on Kaja Tael opereerinud väljenditega *SMR* ('see, millest räägitakse'), *kommunikatiivne lähtepunkt* ja *fookus* (Tael 1988a).

malt eesti keelest rääkides võib viidata Kaja Taelale, kes praktilise keelekasutuse ammendavatele uuringutele tuginedes väidab, et eesti keeles baassõnajärge ei ole ning et eesti sõnajärje aluseks ei ole mitte süntaktilise struktuuri, vaid teatestruktuuri printsiibid: lause alguses on teema, lause lõpus fookus (Tael 1988b, lk 40). Ehkki teatestruktuuri uuritakse tänapäeval valdavalt inglise keele põhjal, ei ole see nähtus ei inglise ega ka prantsuse keele või muude levinud keelte jaoks, milles lause ülesehitus tugineb kindlal sõnajärjel, sugugi nii oluline.

TEEMA JA REEMA EESTI KEELES JA TEISTES KEELTES

Tõlkimise seisukohast on ilmselt kõige olulisem juhtida tähelepanu erinevustele nende vahendite vahel, mida kasutatakse lausete kokkusidumiseks ning teema ja reema väljendamiseks eesti keeles ja näiteks inglise keeles. Näiteks Euroopa Ühenduse asutamislepingu konsolideeritud versiooni artikli 152 algus kõlab sedasi:

A high level of human health protection shall be ensured in the definition and implementation of all Community policies and activities.

Eesti keelde on see lause tõlgitud nii:

Kogu ühenduse poliitika ja meetmete määratlemisel ja rakendamisel tagatakse inimeste tervise kõrgetasemeline kaitse.

Miks on ühe ja sama mõtte ehk õigussätte sõnastus kahes keeles nii erineva sõnajärjega? Ja kui erinevused on nii selged, kas siis ei oleks võimalik nende põhjal midagi üldist ka kahe keele (ja eriti eesti keele) iseloomu ja ülesehituse kohta öelda? Inglise keeles on niisiis lause sõnajärg fikseeritud, mistõttu pragmaatiliste eesmärkide täitmiseks lauseliikmete lihtviisiline ümberpaigutamine kõne alla ei tule. Küll aga saab kasutada teisi vahendeid, nagu lause pööramine aktiivist passiivi, määrava ja umbmäärase artikli

kasutamine ning baassõnajärge lõhkuv esiletõstmine (näiteks ajamääruse tõstmine komaga eraldatult lause algusesse). Eesti keeles on vastu panna vaba sõnajärg, mis vormub üldise kommunikatiivse dünamismi printsiibi järgi: moodustaja tähtsus on seda suurem, mida lähemal ta lause lõpule asub, nii ongi teema lause alguses ja reema lause lõpus. Sellele lisanduvad asjaomased rõhümäärsõnad. Tegelikult jääb vägisi mulje, et eesti ja inglise lause pragmaatiline liigendus on sel määral erinev, et selles puuduvad igasugune sarnasus ja vastavused. Võib vist lausa öelda, et eesti ja inglise keele puhul peetakse teemaks ja reemaks üldse mõnevõrra erinevaid asju. Inglise keele fikseeritud sõnajärg võimaldab teema ja reema paiknemist muudel positsioonidel kui vastavalt lause alguses ja lõpus. Lausetevaheline sidusus tugineb teatud kindlate semantiliste tunnustega kohesioonivahenditele (anafoorid, katafoorid jmt), milles siis teema ja reema väljendumist eelkõige nähaksegi; eesti keeles väljendub pragmaatiline struktuur aga peamiselt sõnajärje kaudu, s.t on tekstis teravalt markeeritud.

Niisiis on eesti keele üheks oluliseks eripäraks see, et tema sõnajärg on vaba. Nelja moodustajaga lihtlauset saab esitada 24 moel: *nõukogu teeb otsuse septembris, otsuse teeb nõukogu septembris, septembris teeb nõukogu otsuse, septembris teeb otsuse nõukogu* jne. Siiski talitseb sõnajärje vaba vohamist üks oluline piirang – nimelt kaldub pealause verb asuma lauses teisel kohal, mistõttu kõik 24 võimalust tavaolukorras võrdselt võimalikud ei ole. Sellest hoolimata jääb järgi ikkagi terve hulk variante, mis kõik on potentsiaalselt eritähenduslikud.³ Suurema hulga komponentide puhul tekib muidugi selliseid versioone, mille erinevus teistest on juuspeen ja mida kogu aeg eristada oleks väga raske ja ebapraktiline, aga see ei tee olematuks selle printsiibi olulisust ja mõjusust. Seda ei pruugi käsitada mitte üksnes markeerimisvahendina, vaid teema ja reema abil fookustamine võibki olla eesti lause- ja

³ Kõrvallausetes ja eri kõneliikide puhul on verbi asendiga seotud piiranguid teisigi.

tekstiloompeamisi strateegiaid. Igatahes oleks vale öelda, et fookuse nihutamise (s.t eelkõige lõpupositsioonis asuva moodustaja ümbertõstmise korral) liigutatakse eesti keeles üksnes mingit tunderõhku – tegelikult muutub sellega ikkagi väite tähendus.

TEATESTRUUKTUURIGA SEOTUD KEELEPROBLEEMID

Teema ja reema ümber valitseb ühest küljest, nagu öeldud, suur teoreetiline, aga ka terminoloogiline segadus, teisalt on vähemalt eesti keele puhul kirjeldusi ja selgitusi pigem põgusalt. Tutvuse tegemiseks on parim lähtekoht lakooniline tsitaat Mati Ereli raamatust „Lause õigekeelsus”: „Teema paikneb lause algul, lause lõpus on aga see osa reemast, mis edastab kõige olulisemat ja uue- mat infot” (lk 83). Vähemalt on sõnaselgelt esitatud reegel, mis võtta keele kasutamisel ja tõlkimisel aluseks. Siiski on praktikul sellisest üksikväitest väga raske lähtuda, sest õhku jääb rippuma mitmeid teoreetilisemaid ja praktilisemaidki küsimusi.

Nii ei olda kõikides kirjutistes üksmeelel selle suhtes, kas teemat ja reemat käsitada üksikute lausemoodustajatena või koguni sõnadena (nii tehakse valdavalt inglise keeles, aga seda on soovitatud ka mitmes eesti keelt käsitlevas tekstis), või haarab see liigendus kogu lauses esineva keelematerjali (nii viidatakse EKGs). Hämaraks jäävad ka teema ja reema suhted fookustamisega. Paljudest käsitlustest jääb kõlama mõte, et peale teema ja reema võib lauses täheldada veel eraldi fookust (mis küll EKG andmetel langeb enamasti reemaga kokku; vt lk 195), samas on teisel fookus üldse reema sünonüüm. Üldiselt näib, et just teatestruktuuri ennast võib pidada esmajoones fookustamise mehhanismiks, mille abil tõstetakse midagi antud hetkel olulist esile. Sellisel juhul jääb segaseks, mida arvata olukorrast, kus näiteks reema koosneb mitmest moodustajast (reema „oluline” ja „vähem oluline osa”), kuna nende ümbertõstmise korral on tähenduserinevused küllaltki

suured. Ehk oleks võimalik pidada neid omaette teise tasandi teema-reema-struktuuri elementideks? Küsimust võib tekitada ka see, kas pidada teatestruktuuri kitsalt monoloogiliste kirjalike tekstide käsitlemise vahendiks või püüda seda rakendada kogu keelekosmosele, sealhulgas suulisele keelele. Suulise keelekasutuse kaasamine tähendaks aga paratamatult seda, et selgemaid põhimõtteid on raske luua. Äärmiselt oluline teoreetiline küsimus on see, kas saab pidada teemale ja reemale omaseks mingeid kindlaid väliseid tunnuseid, nagu teema puhul tunnus, definiitsus, antus, tõeväärtus jms (vt nt Erteschik-Shir, lk 11–16). Kui aga eesti keeles käsitada teemat ja reemat pigem positsioonina, siis ei ole üldse võimalik neilt mingeid lisatunnuseid eeldada. Positsioon ja omadused ei pruugi lihtsalt kokku langeda. Pigem tuleks sellisel juhul pidada teemat ennast tunnusena; kui aga reemasse satub moodustaja, mis on antud kontekstis juba teada (näiteks eelmises lauses on sellest pikalt juttu olnud), siis tähendab see, et asi avatakse kuidagi täiesti uues valguses. Siiski on anglosaksi mõju ja võimalus tõsta eesti keeleski lause lõpu keelendeid, millest just äsja on kõneldud, pannud mitmeid uurijaid rääkima sellest, et eesti keeles võib teema olla ka lause lõpus (vt nt Tael 1998a).

Praktilise poole pealt võib peamiste probleemidena nimetada järgmisi: kuidas tuleks teatestruktuuri printsiipe rakendada laiendatud liikmete, liitlausete, täpsustusjätkude (millele EKGs viidatud on) jms puhul; millised on teatestruktuuri mõjuala piirid (näiteks tundub, et tugevad sidendid, nagu *kui*, *siis*, *et* jms, katkestavad teatestruktuuri umbes samamoodi nagu lauselõpp); kas eri sõnaliikide ja lauseliikmete puhul on teema ja reema väärtus ühesugune jms. Kui liitlauseid ja (kõrvallausega) laiendatud liikmetega laused käituvad kuidagi erinevalt, siis miks ja kuidas? Oluline küsimus on lauseliikme pikkuse seos teatestruktuuriga. Eesti keeles tavatsetakse paigutada kõige pikem lauseliige kõige lõppu, mis samuti näib tekitavat vastuolu. Samas ei ole need kaks põhimõtet üksteisele läbinisti võõrad, s.t on selge, et lauses, kus

on üks ülipikk komponent, ei õnnestu ega ole soovitudki mingit kolmandat asja enam esile tuua, vaid rõhk langebki pikimale komponendile. Pikkuse küsimus kattub sel juhul teatestruktuuriga. Seda aga ainult seni, kuni tuleb hakata tõlkima nendest keeltest, kus info jagunemine ei lähtu fookustamise printsiibist. Võrkeelses tekstis ei ole pikim komponent info esitamise mõttes sugugi kesksel kohal. Siis tuleb tõlkijal teha otsus, kas moodustada lause kommunikatiivse dünamismi printsiibi ehk eesti keele teatestruktuuri tavareegli kohaselt, s.t nii, et kõige olulisem asi on lõpus, või kuidagi muud moodi. Järgnevas näites ei tohiks sõnajarje kohta küsimust tekkida (olukorras, kus räägitakse otsusest tervikuna, mitte sellest, mille suhtes vähendatud määra kohaldatakse).

Nõukogu otsusega lubatakse Portugalil kohaldada likööri suhtes vähendatud aktsiisimäära.

Mitte aga:

Nõukogu otsusega lubatakse Portugalil kohaldada vähendatud aktsiisimäära likööri suhtes.

Kuidas aga on lugu siis, kui täpselt sama (ja üsna lihtsa) põhistruktuuri juures moodustajate pikkusega veidi mängida?

(1) *Nõukogu otsusega lubatakse Portugalil kohaldada Madeira autonoomses piirkonnas toodetud ja kohapeal tarbitava rummi ja likööri ning Assooride autonoomses piirkonnas toodetud ja kohapeal tarbitava likööri ja kangete alkoholsete jookide suhtes vähendatud aktsiisimäära.*

(2) *Nõukogu otsusega lubatakse Portugalil kohaldada vähendatud aktsiisimäära Madeira autonoomses piirkonnas toodetud ja kohapeal tarbitava rummi ja likööri ning Assooride autonoomses piirkonnas toodetud ja kohapeal tarbitava likööri ja kangete alkoholsete jookide suhtes.*

Ilmselt tundub paljudele, et pikkuse tõttu tuleks eelistada lauset (2). Kuid ikkagi tekib küsimus, et kuidas mingi nii juhuslik kriteerium, nagu moodustaja pikkus, saab olla tähtsam kui üleüldiselt väljenduv tähendusloome. On muidugi ilmne, et

kommunikatiivse dünamismi printsiipi ei ole võimalik lõpuni järgida, sest erinevad jõud võivad seda teinekord häirida, aga see ei vähenda selle printsiibi osatähtsust tervikuna ega tee olematuks selgeid tähenduserinevusi eri mallide vahel. Siitkaudu tulebki ilmsiks vajadus eesti keeles teatestruktuuri reguleerivaid põhimõtteid senisest selgemini ja detailsemalt sõnastada.

Teatestruktuuriga konkureerivad aga muudki selguse põhimõtte nõuded, näiteks nõue väljenduda lühidalt või vältida vääraseid. Olukord muutub aga keeruliseks siis, kui kahemõttelisust korrastatakse lause teatestruktuuri arvelt. Kui näiteks muuta lause *Kodanik N sõimas joobeseisundis politseinikku* lauseks *Kodanik N sõimas politseinikku joobeseisundis*, saame ka teistsuguse teatestruktuuriga lause, mis räägib hoopis millestki muust kui lähtelause. Mitmeti tõlgendatavuste padrikus aitavad lugejal üldiselt otsesemat rada ajada asjakohased kontekstuaalsed seosed, aga eesti keele puhul on just täpne fookustamine see, mis õigete seoste leidmisele märgatavalt kaasa aitab. Pealegi ei ole vähemalt ülal esitatud näite puhul kahemõttelisusest rääkimine üldse kohane: normaalsel keelekasutajal seda küsimust ei teki, sest elu jooksul omandatud üldine ja asjakohane keeleline kompetents aitab valutult ja korrektselt kirjeldusest aru saada (politseinikud ei ole töökohustuste täitmise ajal joobeseisundis või kui on, siis on ka teate lugejal alust eeldada, et sellist sündmust kirjeldatakse talle täpsemalt ja pikemalt). Keerulistes olukordades tuleks jääda lootma pigem keele olemuslikele süvaprintsiipidele kui juhuslikele ja pealegi veel sageli kaheldava väärtusega iluvõtetele. Tundub küll, et teksti üldise arusaadavuse seisukohast on teatestruktuur tervikuna palju olulisem kui lauseliikmete liigne pikkus või mõni süütu ja tühine võimalus tekkivaid juhuühendeid mitutpidi tõlgendada.

ÕIGUSSELGUS JA KEELESELGUS

Ehkki kinnitatakse, et õiguselgus ja keeleelgus on ühe ja sama asja kaks külge, ilmneb just teatestruktuuri kaudu kahe selgusharu mõningane vastuolulisus. Nimelt tundub (teatava jahmatusega), et õiguslikult ei ole teatestruktuur üldse oluline: sõnu võib ringi tõsta nii palju kui tahes, aga õigusmõtte sellest ei muutu. Laused *Arno jõudis isaga koolimajja* ja *Koolimajja jõudis isaga Arno* viitavad paratamatult ühele ja samale õigussituatsioonile ning kuuluksid sedasi ühe ja sama paragrahvi alla. Selles mõttes on õiguskeel just midagi sellist, mis eeldab keele universaalse ja ühemõttelise süvastruktuuri olemasolu ning püüab igasuguste pindstruktuuride (kuhu näikse kuuluvat ka fookustamine) segadusest läbi vaadates sellega opereerida. Sellisest vaatepunktist muutuvad mõistetavaks pretensioon luua eri keeltes ühtlustatud ja ühemõtteline õigussüsteem ning veendumus, et selle loomine on ülepea võimalik. Eesti lausesse on aga fookus paratamatult sissehitatud ja kui ei fookustata õiget või potentsiaalselt sobivat elementi, satub fookusesse vale element ja teksti loomulikud seosed hägustuvad. Nii võib tõesti õigusteksti võõrkeelest sõna sõna haaval ära tõlkida ning tõestada, et tulemuseks on korrektne vastetekst. Kui aga sõnajärg fookusest välja läheb, kannatab õigusselguse teine, demokraatia printsiibile tuginev tasand, ning tekstist saavad aru ainult need, kes juba niigi teavad, mis seal kirjas peab olema. *Vabandage, oskate te öelda, kus kohas asub Balti jaam? – Toompuiesteel asub Tallinna raudteesõlm Balti jaam.* Halvasti komponeeritud õigustekstist võib leida oma küsimustele just selliseid (semantiliselt korrektseid) vastuseid, mis veidigi keerukamate olukordade puhul kui toodud näites on sama mis vastamata jätmine.

KOKKUVÕTTEKS

Teatestruktuuril on tegelikult üksainus eeldus. Teema ja reema korrektne kasutamine aitab eesti keeles eristada mõtestatud teksti mõttetust. Praktilise tõlketeeooria või siis nn tõlkeotstarbelise tekstianalüüsi tasandil viib see küllaltki üldise tõdemuseni, et tõlkija peab eelkõige püüdma aru saada, mis on teksti mõte. See on kahtlemata ilusasti öeldud. Ehkki on tõsi, et arusaamisel on erinevad tasandid ja õigustõlkija ei saa iial mõista teksti samavõrd kui asjaomase valdkonna asjatundja. Teinekord võib soov üle jõu käivat teksti iga hinna eest mõista tuua kaasa selle, mida kutsutakse tõlkeveaks, aga hoolimata sellest ei saa lahenduseks olla korrektsete vastete mõtestamata sirgesse ritta paigaldamine. Üldiselt on asjaolusid, mida tõlkija peab oma töö juures arvesse võtma, lõputult, ja üles lugeda neid kõiki ei saa, kusjuures paljud võivad omavahel ka vastuolus olla. Korrektne teatestruktuur annab aga märku sellest, kas tõlkija on suutnud üldse teksti otsad kokku viia.

Selleks, et tõlkijate ja toimetajate tegevust lihtsustada, tulekski pühendada sellele küsimusele teoreetilisest vaatepunktist rohkem tähelepanu ning püüda luua piisavalt selged reeglid. Samuti tuleks välja selgitada, mida peaks selle valdkonna reeglite vastu eksides veaks pidama ja mida mitte. Tuleks arutada, kui tähtis see küsimus üldse on ja kui kaugele on teatestruktuuri põhimõtetega võimalik või vajalik minna.

Olukord on loomulikult ambivalentne: ühest küljest on normeerimine raske ning tundub, et seda, kuidas keegi peaks lauseid järjestama või üles ehitama, ei saa küll keegi teine ette kirjutada. Samuti võib selle valdkonna vähene käsitlemine tunduda mõistetavgi, sest mõtlev inimene oma emakeeles kirjutades tavaliselt siin ei komista ja probleeme ei teki. Lood on aga teisiti, kui inimese vaba keekekasutust häirib tugevalt mingi väline asjaolu, näiteks võõrkeelne lähtetekst.

Oleks hea, kui keele reguleerimisel ja kirjeldamisel pöörataks tähelepanu sellele, mis on selles tegelikult tähendusloome seis-

kohast oluline. Ehkki sõnajärje ja teatestruktuuri varieerumise näol on mingis mõttes tegemist puhtalt tõlkeprobleemiga, millele tuleks tähelepanu pöörata ka võrdlevate tõlkeuuringute raames, saaks seda võib-olla selgemalt käsitleda hoopis siis, kui keskenduda eelkõige eesti keelele endale ja selle seaduspärasustele ning mitte püüda iga hinna eest kohandada kirjeldust teema ja reema universaalselt heaks kiidetud määratlustega. Igal juhul näib küll, et teema-reema-struktuur ei ole sugugi vähem tähtis kui muud keelesüsteemi tasandid ning on teksti kui terviku mõttekuse seisukohast võib-olla tähtsamgi.

KIRJANDUST

- Erelt, Mati, Lause õigekeelsus. Tartu, 2006.
- Erelt, Mati, Tiiu Erelt, Kristiina Ross, Eesti keele käsiraamat. 3. trükk. Tallinn, 2007.
- Erelt, Mati, Reet Kasik, Helle Metslang, Henno Rajandi, Kristiina Ross, Henn Saari, Kaja Tael, Silvi Vare, Eesti keele grammatika II. Süntaks. Lisa: Kiri. Tallinn, 1993.
- Erteschik-Shir, Nomi, Information structure. The syntax-discourse interface. Oxford, New York, 2007.
- Hennoste, Tiit, Tekstigrammatikast tekstiteooriani. – Keel ja Kirjandus 1986, nr 1, lk 26–34.
- Karlsson, Fred, Üldkeeleteadus. Tallinn, 2002.
- Tael, Kaja 1988a, Infostruktuur ja lauseliigendus. – Keel ja Kirjandus, nr 3, lk 133–143.
- Tael, Kaja 1988b, Sõnajärjemallid eesti keeles (võrrelduna soome keelega). – Preprint (Keele ja Kirjanduse Instituut); KKI-56. Tallinn.

** Artikkel kajastab eranditult autori isiklikke seisukohti.*

KUJUTA ETTE! ETTEKUJUTAMINE KUI ABSURDSETE TÕLKEVIGADE VÄLTIMISE STRATEEGIA

ANDRES VALDRE

Euroopa Liidu Asutuste Tõlkekeskuse tõlkija

TÕLKEVEAD MEELELAHUTUSENA

Valdkond, millega tõlkimine aeg-ajalt avalikkuse tähelepanu alla satub, on huumor. Niinimetatud tõlkepärlite kogud lõbustavad ühtemoodi nii vähikutest lehelugejaid ja televaatajaid kui ka elukutselisi tõlkijaid. Just tõlketotrused oli teema, millega mitu korda ületas uudiskünnise Eesti tarbetõlkijate suurettevõtmine – ühenduse õigustiku tõlkimine praeguse kümnendi alguses. Subtiitritõlkest on räägitud valdavalt tõlkevigade kontekstis. 2009. aasta alguses lisandus Google'i masintõlke keelevelikusse eesti keel, mille järel hakkasid levima totrad leiud, mida mõtlematu masin vastete pähe pakkunud. Nigeltõlgete suure leviku tõttu ilu- ja aimekirjanduses on tõlkijaid, kes meelelahutuseks, s.t vabal ajal, tõlkeid üldse ei loe.

Samas kui tõlketotrus ajab lugeja naerma ohtlikus olukorras (näiteks kui see on ohtliku seadme kasutus- või hooldusjuhendis), võivad sellel olla väga rasked tagajärjed, mis jääksid korraliku tõlke puhul olemata.

Tõlgete toimetamise isikliku kogemuse põhjal väidan, et kõige magusamini naeravad need, kes ei tea, et tõlkimine on raske töö, ja täpselt samal põhjusel teeksid ka nemad samasuguseid vigu, kui nad ise peaksid hakkama tõlkima.

TÓLKETOTRUSED

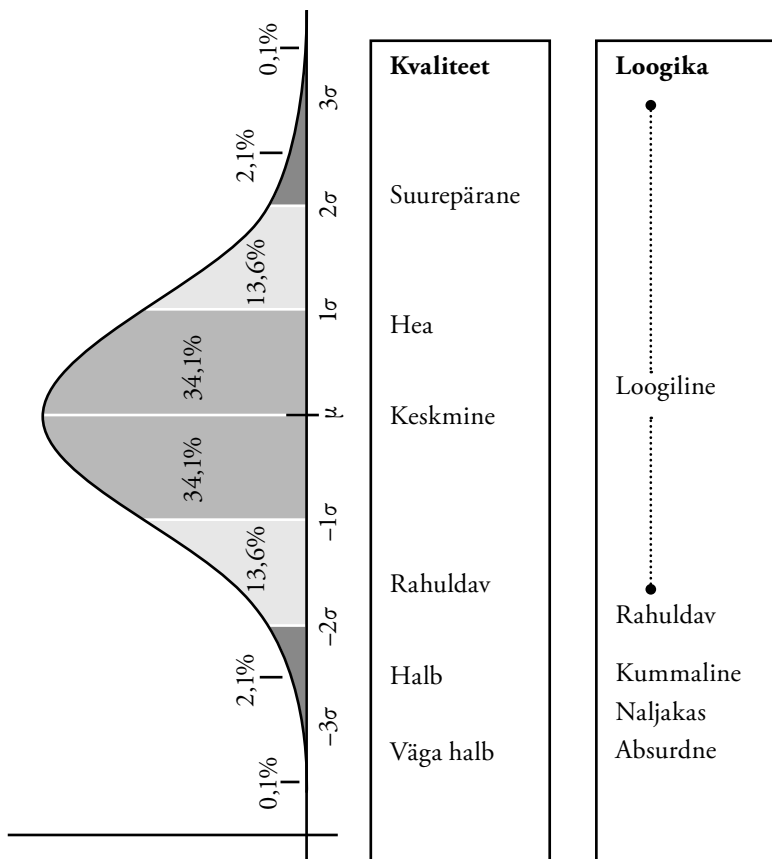
Sagedus

Enamasti soovitakse tarbetólkest teada saada algupärandi sõnumit, mitte sõnu.

Tólgete toimetamisel võib täheldada, et enamik tõlkevigu on igavad, naerma võib ajada mõni üksik (ning kui totrusi on samas tekstis liiga sageli, siis ajavad need toimetaja pigem nutma). Empiirilise tähelepaneku järgi on keskmises toimetamata tarbetólkes umbes viie lehekülje kohta üks naljakas viga, s.o mitukümmend korda vähem kui muid vigu. Naljakaid vigu võib olla 2–5%, suisa totraid absurdsusi ehk 1%.

Tólke kvaliteet ja tõlkija headus näivad normaaljaotuse järgi jaotuvat nagu sageli muudki inimomadused. Tólke kvaliteet (vt joonis 1) jaguneb suurepäraseks, heaks, keskmiseks, rahuldavaks, halvaks ja väga halvaks (kõige rohkem on keskmist kvaliteeti). Loogika on aga skaala keskosast ülespoole ainult n-ö korras, keskosast allapoole jäävad astmed on rahuldav, kummaline, naljakas ja absurdne. Kummaline ja absurdne on skaalal lähestikku, mis seletabki naljakate tõlkevigade väikest osatähtsust.

Naljacad tõlkevead on paraku aga kõige silmatorkavamad, sest naljakas viga jääb paremini meelde („lugesin, naersin, rääkisin pärast sõbrale”, mitte „lugesin ja kohe unustasin”).

Joonis 1. Üldise tõlke kvaliteedi ja loogika määra ligikaudne paiknemine normaaljaotuse skaalal.

Liigitus

Absurdne tõlkeviga on tavaliselt sõnastus- ja loogikaviga, sageli otsetõlge. Nn puhas sõnastusviga on selline, kui kirja on pandud normaalne mõte, aga sealt võib välja lugeda jaburuse; kui kirja on pandud jabur mõte (mis võib, aga ei pruugi olla see, mida tõlkija tegelikult mõtles), tekivad nii sõnastus- kui ka loogikaviga.

Põhjused

Peale mõtlemata ja ette kujutamata jätmise on tõlkevigadel ka muid tekkepõhjusi, nii objektiivseid (ei sõltu tõlkijast) kui ka subjektiivseid (sõltuvad tõlkijast).

Objektiivne põhjus on näiteks see, kui lähtetekst on ise halb tõlge (nt kontrollimata masintõlge) või kui tellijat ja tarbijat ei näi tõlke kvaliteet huvitavat (kui nende arvates võib tõlkija tõlkida kiiresti ja lohakalt, aga peab tõlkima odavalt).

Subjektiivsed põhjused on eelkõige puudulik silmaring, kehv sihtkeele sõnastusoskus ja nigel lähtekeele oskus. Tõlkijale võivad jääda märkamatuks teise keele erinev sõnajärg, näiteks käände asemel eessõnatarind ja täiendite erinev järjekord, mitmesõnalised terminid ja kollokatsioonid.

Liigitaksin subjektiivsete põhjuste hulka ka kakskeelsete tõlkesõnastike, eelkõige populaarsete üldsõnastike mõtlematu liigkasutamise (kasutamise erialasõnastikuna), eriti kui sõnastik on koostatud sajand tagasi, selle hilisematest väljaannetest ei ole juletud ajast ja arust asju kõrvaldada ning auväärt teose najal on üles kasvanud mitu põlvkonda tõlkijaid. Sama kehtib ka ükskeelsete üldsõnastike (nt ÕS, „Võõrsõnade leksikon”) kasutamise kohta erialasõnastikuna. Tõlkija võib olla oma keeleoskuses nii kindel, et ei hakka „teada olevaid” vasteid üle kontrollima, või eelistab korrektsetele terminivastetele nn valevendi (sagedaid väärvas-teid).

KAASAMÕTLEMINE JA ETTEKUJUTAMINE

Mõtlemisviiside erinevus

Näib, et enamik absurdsete tõlkevigade tegijaid mõtleb sõnades ja vähemik kujundites (peamiselt piltides ja ruumiliste seostena, aga ka muusikas, arvudes jne). USA koolilastega tehtud uurin-

gus¹ leiti, et peamiselt mittesõnalise (kujundlik-ruumilise) mõtlemisega laste osakaal on 30%, nii kujundlik-ruumilise kui ka sõnalise mõtlemisega laste osakaal 45% ja üksnes sõnalise mõtlemisega on 25% lapsi. Kui see jaotus on üldine, siis peaks enamik inimesi suutma mingil määral asju ette kujutada.

Kujundlikku mõtlemist võib nimetada ka insenerimõtlemiseks, kuid see ei ole ainult inseneri elukutse privileeg. Ka tõlkijal – nii ilukirjanduse kui ka tarbekirjanduse tõlkijal – on sellest suur kasu, et ennetada vahel väga totraste vigade teket.

Kaasamõtlemise eeldused

Kaasamõtlemine ja ettekujutamine eeldavad kujutlusvõimet, mis peaks olema teadvustamata tegevus, ettekujutamine peaks toimuma kogu aeg kirjutamise ja/või tõlkimisega samal ajal. Ettekujutamine ei ole sama mis fantaasia (vaba mõttelend); see on pigem teabe visualiseerimine varem omandatud mälu-piltide abil. Kujutluse erinevus sõnapõhisest mõtlemisest on võrreldav sõna ja mõiste erinevusega.

Laia silmaringi küsimus on kahe otsaga: ühelt poolt aitaks järelemõtlemine korvata silmaringi puudujääke, aga teisalt on mingit silmaringi vaja, et oskaks üldse kahelda (et on võimalik ka teisiti).

Kirjapandu kui hüpotees

Kaasamõtlemist saab kujutada kui kontrollimist – kirjapandu oleks sellisel juhul hüpotees, mille toesust mõttelise katsega kontrollitakse. See eeldab taustateadmisi ja ei ole veatu, ent üldiselt

¹ http://www.euronet.nl/~mjkbeeld/Upside-Down_Brilliance.pdf, lk 6.

kehtib nn Occami habemenoa printsiip – lihtsaim lahendus on kõige tõenäolisem.

Mõtteselgus

Absurdsete tõlkevigade teadlik vältimine aitab kaasa ka teksti selgusele. See tähendab peale lugemislihtsuse ka kõrvaltähenduste vältimist.

ETTEKUJUTAMIST ABISTAVAIK KÜSIMUSI

Üldised põhimõtted

Ettekujutamise kõikehõlmav põhimõte oleks skeptiline küsimus „kas see, mida ma kirjutan, on ikka võimalik?” – näiteks „mida teeb siin X?” või „kust sai see siia?”.

Kaasa aitab suure üldpildi tajumine (suutlikkus näha metsa ja mitte palju puid), kammitsateta mõtlemine ja võime leida probleemidele uudseid lahendusi.

Loetlen mõningaid abistavaid küsimusi valdkondade kaupa, koos autentsete näidetega.

Füüsika

Koos kohustusliku kooliharidusega ja elutarkuse kogunedes peaks inimene saama ettekujutuse maailmast ja enda kohast selles: näiteks kui suured, rasked ja tugevad on esemed, millest neid tehakse, kui kiiresti, kõrgele ja kaugele nad liiguvad, mida suudavad elusolendid.

Kui üks asi on teise sees, siis kas see mahub sinna?

kosmeetikavahendid, mis sisaldavad kookspähkleid

Kliimaseadme tõlkes oli väidetud, et seda saab *hõlpsasti paigaldada ruumis* (NB! seesütlev kääne), mille kõrgus on 25,5 cm. – Kas 25,5 cm kõrgusesse ruumi paigaldaja ikka mahub? Järelikult paigaldati ikka *ruumi*, mitte ruumis.

interpupillometers - pupillisesed mõõdikud – Kuidas seda mitteinvasiivse protseduurina ette kujutada? Pigem on need *pupilli-vahe mõõdikud*.

Näide kirjandusklassikast. Umberto Eco romaanis „Roosi nimi” on kloostri torni ülakorrusel asuva labürintliku raamatukogu plaan. Film, mille lavastas Jean-Jacques Annaud, jättis romaanist suure osa välja, aga olustikku kujutas võimalikult täpselt. Filmis on raamatukogu ruumiline, treppidega. DVD kommentaari järgi olla Annaud Ecole raamatukogu kavatise kohta öelnud, et kui kõik sada ruumi panna ainult ühele korrusele nagu raamatus, siis ei mahuks ruumid torni sisse ära, raamatukogu näeks välja „nagu suur pitsa” ja kloostri torn „nagu seen”; teeks filmi raamatukogu parem mitmel korrusel ja paneks labürinti trepid. Eco, kellel oli raamatu kirjutamisel see asjaolu üldse kahe silma vahele jäänud, olla haaranud treppide mõtet kuuldes peast kätega kinni ja jooksnud tooma M. C. Escheri optikailluusionide albumit.

Kas kaasaskantavaks väidetud eset saab ikka kaasas kanda?

portable air conditioner - kaasaskantav õhukonditsioneer – Kas kliimaseadet saab ikka kaasas kanda, kui see võib olla torude ja juhtmetega seina küljes kinni? Pigem *teisaldatav* (mis ei tähenda, et keegi seda käes kaasa tassiks).

Tõlkeraamatus „Skorzeny erimissioonid” (2008) oli arvatud raskekuulipilduja MG 42 lühend tähendama kuulipildujat (õige) ja mudelinumber kaliibrit (vale, tegelikult oli aastaarv). Selle põhjal saadi *42 mm kuulipilduja*, mida Skorzeny vägilased õlal kandisid. Tõlkijale (ja toimetajale) oli teadmata, et esiteks nimetati sellise kaliibriga tulirelvi suurtükkideks ja teiseks kaalunuks see

vähemalt pool tonni; neil ei tekkinud ka kahtlust, et võiks olla teisiti. MG 42 kaalus 12 kg.

Kas füüsikalised omadused on reaalsed?

vasos de impacto - löögiklaasid – Klaas on habras materjal, ei talu lööki. Midagi ei klapi. Järeleuurimine näitab, et jutt on hoopis *löökvõtme padrunitest*.

amber [perfume] - merevaik [parfüüm] – Kas merevaik on parfüüm? Ei ole. On hoopis *ambra*.

the ship is discharging comminuted and disinfected sewage - laev heidab jahvatatud ja desinfitseeritud reovett – Kas vett saab jahvatada?

Suruõhuseadmete garantiitingimustest: *rental air cost - üüritud õhu kulud* – Kas õhku saab üürida? Pigem on jutt *suruõhuseadmete üürimisest ja sellega seotud kuludest*.

Windsichter - tuulesorteerijad – Kas tuult saab sortida, s.t kas selle jaoks saab olemas olla seade? Pigem hoopis *õhkklassefikaatorid* (seadmed, mis sordivad osakesed õhus langemise kiiruse järgi – väikesed osakesed vajuvad aeglasemini ja kanduvad seadmes kaugemale).

light and ultralight aircraft - valgus- ja ultravalguslennukid – Mis on valguslennuk? Mis on ultravalgus? Järelikult tähendab siin *light* midagi muud kui valgust, näiteks *kerget*.

Kas arv on reaalne?

Ärge kandke masinaga töötamise ajal kaelasidemeid. – Mitut lipsu korraga kantakse?

Enne seadme kasutamist eemaldage lips, kellad, sõrmused, muud ehted ning käärige varrukad küünarnukkidest kõrgemale. – Mitut käekella korraga kantakse?

Kindertragtaschen - kotid laste kandmiseks – Mitut last kantakse korraga samas kotis? Pigem ikka *kotid lapse kandmiseks või lapsekandekotid*.

Kas lähteteksti *g* on kindlasti gramm ja mitte gallon? Kas miljard korda erinevad eesliited *milli-* ja *mega-* on õigesti: *avati katlamaja*

võimsusega 150 mW ja väike ülerõhk seadme sees 0–25 Mbar – mis on siin valesti?

Kas lähteteksti koma on kümnendmurru koma või tuhandeliste eraldamise koma: *1,139 vastaja andmete põhjal ja 2,556 x 480 täppi* (2556 × 480 pikslit). – Oli kord sellise trükimasina kasutusjuhend, mille laiusest ei olnud üheselt aru saada, kas *8,000 mm* on 8 m või 8 mm. Tõlkija otsustas, et see on 8 mm. Masin kaalus 10 tonni. Toimetaja küsis, kuidas ta seda ette kujutab. Tõlkija vastas, et ta arvas, et see on mingist väga raskest materjalist. Paraku nii tihedat materjali ei tunta (4 mln korda tihedam kui tihedaim element osmium).

Kas ühik on olemas?

metric ton - kuuftonn – Kuidas saab tonn olla massiühikuna kuubis? *Kuuftonni* tekitasid eesti keelde Euroopa Liidu Nõukogu otsuse 2003/874/EÜ eesti tõlkijad ja see uudistermin on hakanud sellest alates elama oma elu. Tegelikult tähendab *metric ton* meetermõõdustiku tonni (1000 kg) ehk lihtsalt tonni; täiend *metric* eristab seda mõlemast angloameerika tonnist, milleks on *short ton* (2000 naela, 907 kg) ja *long ton* (2240 naela, 1016 kg).

Edasijõudnutele: ühikuteisendused saab üle arvutada, ühikuid saab kontrollida dimensioonanalüüsiga, mis ei ole sugugi nii kole, kui nimetusest võiks arvata.

Päritolu, tehnoloogia ja materjal

Kas eseme või aine päritolu on reaalne?

Gewinnung von Trinkwasser - joogivee kaevandamine – Vett ei kaevandata, peab olema ikka *ammutamine*.

geflochtene Holzblenden - tikanditega puitsirmid – Kas puitu tikitakse?

Flugtriebwerke, insbesondere Strahltriebwerke und Propellerturbostrahltriebwerke - lennumootorid, eelkõige teraslennumootorid ja

propellerturboteraslennumootorid – Lennukimootoreid tehaksegi terasest; pealegi on saksakeelses tekstis *Strahl*, mitte *Stahl*. Jutt on arvatavasti *turboreaktiiv- ja turbopropeller*mootoritest.

Kas eset või ainet saab väidetavast materjalist või väidetava tehnoloogiaga ikka valmistada? Kas väidetavat materjali mingis valdkonnas ikka kasutatakse?

Kaubaloetelust: *brake discs wave - piduriketaste lained* – Mis on *piduriketaste lained* ja kuidas need saavad olla kaup? Interneti pildiotsing näitab, et jutuks on pigem *lainekujulise servaga piduriketad*.

Waren aus Meerschaum - merevahust kaubad – *Meerschaum* on savimineraal *sepioliit*, millest tehakse näiteks piibukahasid; merevaht on lainetel olev merevee vaht, sellest ei saa esemeid valmistada, saksa keeles on see *Meeresschaum* ehk *Gischt*.

Compact-Disks [Ton, Bild] - laserplaadid [savi, pildid] – Kas CDsid tehakse savist? Pigem *video- ja audio-CDd*.

Pika loetelu katkend: *kipsil, valkudel, modifitseeritud tärklisel, kleepidel, ensüümidel, pulbritel ja lõhkeainel põhinevad hambaarstitooted* – Mida teeb lõhkeaine hambaravis? Tegelikult oli selles pikas loetelus *hambaravi kipstooted* ja järgnenud ained ei olnud hambaraviga seotud.

Waren aus Menschenhaaren - inimkarvadest kaubad – Inimkarvadest kaubad? Pigem juustest.

jewelry casting - juveelide valamine – Juveel võib olla lihvitud vääriskivi, mida ei valata, seega pigem *ehete valamine*.

fermented spirit - kääritatud piiritus – Piiritust ei tehta kääritamise, vaid destilleerimise teel; piiritus ise ei kääri. Seega pigem *kääritatud joogid*.

mit Hologrammen imprägnierte Karten - hologrammidega immutatud kaardid – Kas hologrammidega ikka immutatakse? Immutada saab vedelikuga, hologramm on tahke.

brewing coffee - kohvi pruulimine – Pruulitakse õlut, mitte kohvi.

Metallist inimesed ja muud

Täiendi vale asukoht võib tekitada väärlugemise võimaluse.
metallist õhu konditsioneerimistorustikud – Metallist õhk? Pigem
metallist ventilatsioonikanalid.

metallist inimeste varjualused
nahast valmistatud lemmikloomade kaelarihmad – Nahast lemmikloomad? Pigem *lemmikloomade nahkkaelarihmad.*

[The product] was compared to human FSH that had been extracted from urine. - [Ravimit] võrreldi uriinist valmistatud inimese FSHga. – Ühemõttelise sõnastuse saamiseks võiks kasutada kõrvallauset: [Ravimit] võrreldi inimese FSHga, mis oli eraldatud uriinist.

Tööpõhimõte ja toimumiskoht

atmospheric deposition of substances - ainete atmosfääris sadestumine – Atmosfäär on õhk; kuidas saab õhus, s.t õhu peale sadestuda? Pigem *ainete sadestumine atmosfäärist.*

underground coal gasification - maa-aluse söe gaasistamine – Kivisüsi ongi maa all, pigem on mainimisväärt *söe maa-alune gaasistamine.*

conditioned-air premises - konditsioneeritud õhuga territoorium – Territoorium on näiteks õueala; kuidas lageda taeva all õhku konditsioneerida? Jutt on ikka siseruumidest.

under fluorescent lighting - fluorestseerivas valguses – Mis on fluorestseerumine? Valgus seda ei tee, vaid teeb aine (luminofoor), tekitades sellega valgust. Kokku seega *luminofoorvalguses.*

high-performance - kõrgetoimeline – Kuidas saab toime olla kõrge? (Viimase paarikümne aasta jooksul on halbade tõlgete mõjul levinud inglise *high* ja *low* vastetena *kõrge* ja *madal* seniste vastete *suur* ja *väike* asemel. Tõlkija peaks endalt küsima, kas näiteks tugevus ja magnetväli saavad ikka olla kõrged.)

Kas laev liigub *piirkonnas ebastabiilse poliitilise olukorraga?* – Laev liigub mootori või purjedega.

Flurförderbahnen und Zahnradbahnen – põrandal liikuvad rongid ja hammasratasrongid – Kas rongid liiguvad põrandal? Pigem magnetpadjaga raudteed ja hammaslattraudteed.

tracked utility vehicles – rööbastega töösõidukid – Track on rööbas küll, aga näiteks raudteel maas (rööbe ehk rööpapaar). Kuidas saab see olla ühtlasi sõiduki küljes? Pigem roomikutega töösõidukid.

tracked bronchoscopes – roomik-bronhoskoobid – Bronhoskoop on meditsiiniseade; kas meditsiiniseadmed on roomikutega? Lihtsam oleks oletada, et jälgitavad bronhoskoobid.

Otstarve

Kas esemega saab väidetud tegevust teha?

kabelové tahače – kabelpuksiirid – Kirjutatu tähendaks 'puksiir, mis on ühtlasi kabel' – mis see on? Õige oleks kaablitõmmitsad.

Bass-Trommelstücke – kontrabassi-trummipulgad – Kas kontrabassi mängitakse pulkadega? Õige oleks suure trummi pulgad või basstrummi pulgad.

Muusikakaubad jätkuvad: *Stimmer für Musikinstrumente* – häälmuusikainstrumentidele – Kas pillihäälmus saab olla kaup? Pigem muusikainstrumentide häälestamise vahendid.

200-tonnise veduri hooldusjuhendist: [...] *secure* [...] – seejärel toetage vedur vastu kindlat ja tugevat seina – Kuidas see peaks välja nägema? Jutt oli tegelikult veduri juhuruumi väikese seadme kinnitamisest.

Videokaamera võtterežiim: *soft skin mode* – pehme naha režiim – Videokaamera nahka ei pehmenda; pigem on loomuliku nahavärvuse säilitamine.

hour meters – tunnimõõtjad – Mida tunnist mõõta, see on niigi 60 minutit pikk; aga tunde saab loendada, seega tunniarvestid.

Brausetassen – kastmistassid – Kas tassiga ikka kastetakse? Interneti pildiotsing näitab, et need on hoopis dušialused.

sporting scopes, namely spotting scopes ~ spordiotstarbelised ostsillo-skoobid, nimelt objektiivsihikud – Nii juhtub, kui tundmatu sõna *ostsillo-skoop* tähendust järgi ei uurita. Kes kunagi on ostsillo-skoobiga kokku puutunud, see teab, et sellest on *sport* (ingl 'löbu, meelelahutus') väga kaugel. Pigem on vaste *vaba aja optikasead-med, nimelt pikksilmad*.

Lambasuveniirid: *Figuren zur Aufnahme und Abgabe von Wolle - inglid villa vastuvõtmiseks ja äraandmiseks* – Tuleb tunnistada, et ma ei mõista, kust selline vaste võeti. Oletasin, et peaks olema pigem *villa vastuvõtmist ja äraandmist kujutavad kujukesed*.

Äkki on olemas väidetust lihtsam, tavalisem või reaalsem ots-tarve?

Meerwasserentsalzung ~ mereveest soola eraldamine – Võimalik, ent äkki on eesmärk mitte soola, vaid magevee saamine? Seega *merevee magestamine*.

diamond cutting tools ~ teemandilõikamise tööriistad – Võimalik, aga mitte näiteks tavaliste ketaslõikurite kontekstis. Pigem on jutt teemantlõikevahenditest (lõikavad teemandiga, mitte teemanti).

dental implantology ~ hambasiirdamine – Kas hambaid siir-takse? Lihtsam oleks *hambaimplantaatide paigaldamine*.

Sumpfpumpen ~ soopumbad – Kas soo pumpamiseks on olemas spetsiaalseid pumpi? Võib-olla tähendab *Sumpf*ka midagi muud. Pigem seega *kogumiskaevu pumbad*.

hoofdkappen ~ peakapid – Mis on *peakapp*? Tundmatu võör-keelse sõna tähenduse näitab Interneti pildiotsing, rõivana oleks see *kapuuts*.

obrabiarki dla kolejnictwa ~ tööpingid raudteede vormimiseks – Kas raudteed vormitakse tööpinkidega (nt tehakse raudteetammi jupp töökojas tööpingil valmis ja viiakse kohale)?

Briefkästen und andere Behälter aus Mauerwerk ~ kirjakastid ja muud müüri-ladumise mahutid – Kas kirjakaste ikka kasutatakse müüri-ladumisel mahutitena? Seega pigem *müüritisest kirjakastid ja muud mahutid*.

Gaasiturbiinide osad: *accessory gears – dekoratiivsed hammasrattad* – Miks peaksid gaasiturbiinil, näiteks reaktiivmootoril, olema küljes iluhammasrattaid? *Accessory* on lisaseade, seega kokku *lisaseadmete ülekanded*.

lamps for directional signals of railway cars – raudteevagunite suunatulede lambid – Kas raudteevagunitel on suunatud? Pigem lihtsalt *vagunitulede lambid*.

Kas toiduaineks väidetut ikka süüakse?

Speisenatron – toidunaatrium – Metalse naatriumi neelamine põhjustaks raskeid söövitusi ja seega seda süüa ei saa. *Natron* tähendab soodat, *Speisenatron* söögisoodat.

Wurzeln und Knollen, die zu Ernährungszwecken verwendet werden – juurikad ja lillesibulad, mida kasutatakse söömiseks – Kas lillesibulaid süüakse? Pigem söödavad juured ja mugulad.

Loomasööt: *cereals and cereal based foodstuffs for animals – hommikusöögihelbed ja teraviljapõhised toiduained loomadele* – Kas loomad söövad hommikusöögiks helbeid? Pigem *teravili loomasöödana ja teraviljapõhine loomasööt*.

Milleks täpselt kasutatakse kaitsevahendeid?

Näokaitse: *Sobib rohuniitmiseks ja muuks otstarbeks*. – Kaitsevahendeid kasutatakse ikka kaitsmiseks mitmesuguse tegevuse ajal, mitte tegevuseks endaks.

Tegija

Kellest on tegelikult jutt? Kelle kohta käib isikukohane tegusõna? Kas personifikatsioon on asjakohane? Kas tema või see?

Autoreklaamist: *Kui jõuate kõrgete pöörete vahemikku, tunnete, kuidas sisepinge lihtsalt sulab ära*.

Autoreklaam jätkub: *Kandke kogu veojõud üle tagaratastele. Kiiruse ja täpsusega*. – Kes jõuab ja kes kannab?

Päripäeva pöörlemiseks vajutage suunavahetuslülitit A poolelt, vastupäeva pöörlemiseks B poolelt.

*Siiski peaks jälgima, et hobusel poleks ravimi manustamise ajal suus heina või muud sööta, mille hobune võib pastaga segunedes ter-
vikuna välja sülitada.*

Asetage seade nii, et te oleks seinaga paralleelne.

Seadke esijalad nii, et kapp seisaks ühtlaselt kõigil neljal jalal.

Toodete konstruktsioon ja tehnilised andmed võivad ette teatamata muutuda. – See lahtiütlus tähendab tegelikult, et dokument ei pruugi kajastada tehtud muudatusi, mitte et ühel ilusal hommikul kaalub kõõgiraadio näiteks seitse tonni ja riikul murdub seinalt.

Nüüd äkki ei tööta masin nii nagu peaks. Poeg ütleb, et ta teeb „kolisevat” häält ja teda on raske tõmmata. – Kes või mis koliseb?

Te võite kuvada teleteksti infot igal ajal, ent signaal peab olema tugev.

Lugege löiku „Ettevaatust kondensatsiooniga” ja aurustage kondensaati.

Kõrgtehnoloogiline puuteekraan viib Teid sihile muinasjutulise kergusega.

Te saavutate pinnatöötamise kvaliteedi, mis muutub ostjate hulgas legendiks.

Masin vilistab töö ajal. See pole tõrge.

Kas lähtetekstis tähendas isikuline asesõna kuuluvust või artiklit?

See vedelik, silma vesineste, asub silma sees ja erineb Teie pisaratest. – Tõenäoliselt erineb ka teiste inimeste omadest.

Kui kaua läheb teil aega oma kõnevõime tagasisaamiseks? – Kelle kõnevõime siis veel kui mitte enda oma?

Ärge pistke tooriku juhtimisel oma käsi teraploki kaitse alla! – Kelle käsi siis veel?

Kui lähete edasi järgmise punkti juurde, kustub kogu Teie varasem seadistus. – Pigem Teie seadme seadistus.

Kui Teie elektrilised näitajad on teistsugused, võtke kohe ühendust seadme edasimüüjaga.

Sageli on isikuline asesõna asjakohane üksnes siis, kui sellele saaks lisada sõna *enda* (*teie enda, omaenda*). Kui ei saa, võib mõt-teselguse huvides jätta isikule viitamata.

Ajastu

Sõnastikus võib olla iidseid vasteid, aga ka sõnastiku usaldusväärsuses tuleks kahelda ja mõelda oma peaga.

trunk exchange apparatus - kohvrivahetusseadmed – Mis need on? Pealegi tähendab *trunk* pigem reisikirstu kui kohvrit. Õige on hoopis *telefonikeskjaamad*.

Kontekst – meditsiinitöötajad: *Standesorganisationen - seisuslikud organisatsioonid* – Kas mingi eriala töötajad moodustavad ikka seisuse? Pigem on need *erialaühingud*.

kolovrátky truhlářské - tiserivokid – Kas tiser töötab ikka vokiaga? Pigem *puidutreipingiga*.

Besohlung von Reifen - rehvide tallutamine?

Sõnastus

Kas muu sõnastus on asjakohane?

Näiteid, milles on oluline pigem loogika kui silmaring.

Kui lähtetekstis on pealtnäha liigset teavet, siis äkki oli sellel siiski otstarve?

Häute und Felle - nahad ja nahad – Mõlemad on nahad küll, aga ehk on neil mingi erinevus? Pigem *nahad ja karusnahad*.

watch with a second hand - kahe osutiga käekell – Aga käekellal ongi tavaliselt kaks osutit! Siin peab see järelikult tähendama midagi muud, näiteks *sekundiosutiga käekell*.

Sesselbahnen - istmega rongid – Aga rongides ongi ju tavaliselt istmed (koguni mitu)! Pildiotsing näitab, et need on hoopis *lah-tiste istmetega köisteed*.

Tähelepanu! Pesumasina sees võib olla vesi! – Pesumasina sees ongi tavaliselt vesi; siin peab sõnastus viitama, et see on erakorraline (nt masin ei ole pesuprogrammi lõpus veest tühjenenud).

Või vastupidi: kas lähtetekstis on äkki asju, mis tõlke lugejat ei huvita – kultuurierinevusi, kujundeid, idioome – või ehk on tõlkesse tekkinud kujundeid ja idioome, millel on kõrvaltähendus?

Kergkruusa kataloogist: *Emake Norra on täis künkaid.* – Miks peaks Eesti lugeja huvituma Norra maapinna isärasusest? Pealegi, milleks on ajalikus tekstis tundeline *emake Norra*? Pärast toimetamist: *Maapind on harva tasane.*

Paigaldage seade vastavalt USA Riiklikule Elektrikoodeksile, kohalike ettekirjutustele ja tootja soovitudele. – Miks peaks Eesti paigaldaja järgima välismaiseid õigusakte?

Ohutusjuhendist: *Kõrgemal kohal töötades veenduge alati, et teie all ei ole teisi inimesi.*

Kollokatsioonid: kas sihtkeeles ikka öeldakse nõnda?

Midagi enam kui käputäis eeliseid.

Muru ja peenra vahele jääv äär on alatine murelaps.

Tagaistme avarus on veelgi rikkalikum.

Peale keele- ja stiilitunnetuse on ka tõlkeolukordi, kus tuleb vältida võimalikku viitamist tabudele (vigastused ja haigused, surm, füsioloogia, seks, kuritegevus) või olla lähtetekstist viisakam.

tööstusõnnetuste ja koostöö kogemused

ühe käe ketasloikur

ettekavatsetud ehitus- või hooldustööd

vegetarian fillings - taimetoitlaste täidised – taimetoidutäidised

Hoiduge allalaskmise ajal tõtseadmest eemale.

illuminated exit signs - väljakäike valgustavad sildid – valgustatud väljapääsusildid

physical rehabilitation - kehaline ümberkasvatus – füüsiline taastusravi

*uitlenen van personeel - personali väljasaatmine - personalilae-
nutus*

*Toetage saetera oma keha vastu ja hoidke tera keha vastu õrnalt
surumise ajal vasaku käega kinni.*

Kas fraasina või liitsõnana sõnastatu (nt termin, kollokatsioon) on
sihtkeeles ikka sama (täiendite järjekord, eri termin, rektsioon)?

with character - koos iseloomuga

more hands-on control - kätele rohkem võimalusi jättev juhtimine

natural disasters - looduslikud õnnetused

house dust mites - kodused tolmulestad

Normaalne sarvkest on ümar ja sile nagu võrkpall. – Eelmine lause oli öelnud, et haige silm on nagu jalgpall. Algupärand oli Ameerika päritolu, kus on jalg- ja võrkpall eri kujuga. Toimeta-
misel tuli viide konkreetsetele pallimängudele ära jätta.

vedelikuga täidetud seadmed, näiteks lillevaasid – Kas lillevaas on seade?

Autoreklaamist: *Astu pardale ja hakka sõitma!* – Autol ei ole parrast.

sites for hosting clinical trials - kliiniliste katsete võõrustamise kohad – Kas kliinilisi katseid võõrustatakse?

compressed gases - kompressgaasid

sovrastato dal disegno di una chiocciola - pealdise kohale on paigutatud arvutiäti joonis – Kas arvutiätt on väga vana arvuti? Pigem ätt-märgi.

stilisiertes Frauengesicht - stiliseeritud naise nägu

Kas lähtekeele sõna tähendab midagi muud, kui seisis sõnastikus
või mida õpiti koolis? Kas nüüdisaegsel terminil oli varem mingi
teine tähendus? Kas üldkeele sõnana näiv sõna on äkki teise
tähendusega termin? Kas sõna oli minevikus või näitas passiivi?

Seadme kasutusjuhendist: *Keep the knob pressed.* – Vajutage pidevalt möhnale. – Mis möhnale? Õige on hoopis *hoidke nuppu all.*

short range wireless communications apparatus - traadita kommunikatsiooni-seadmete lühike valik – Mis on lühike valik? Vahest tähendab *range* midagi muud? Peaks olema *lähitoime-sideseadmed*.

movement of goods and capital - kaupade ja kapitali kolimine – Kuidas kaubad ja kapital kolivad? Euroopa Liidu üks põhivabadus on ikka kaupade ja kapitali liikumine.

sustainable seafood - püsimeereannid – Mis moodi püsivad? Kas *sustainable* on ikka *püsimine*, võrdle *sustainable development* 'jätkusuutlik areng'? Seega on tõlge pigem *mahetoodetud mereannid*.

tarnished chicken - tuhmistatud kanapoeg – Kuidas kanapoega tuhmistatakse? Mida üldse tähendab tuhmistamine? Söögina on see pigem *pruunistatud kanaliha*.

Osteonekroosi seletus: *death of bone tissue - luukoe surm* – Kude pigem kärubub kui sureb.

wireless masts - juhtmevabad mastid – Mis on siis *juhtmega mastid*? Äkki tähendab siin *wireless* midagi muud, näiteks raadiot?

Seadme osade loetelu: *rocker-switch activated glow plugs - klahvlüliti aktiveeris hõõgküünlad* – Miks peaks osade loetelus kirjeldata toiminud tegevust? Seega pigem *klahvlülitiga lülitatavad hõõgküünlad*.

Võib-olla moodustavad sõnad kindla väljendi või mitmesõnalise termini? Kas see on sihtkeeles täpselt sama?

Väga paljud terminid on mitmesõnalised; aitab järeleuurimine (võimaluse korral mujalt kui tõlkesõnastikust).

Hochbau und Tiefbau - kõrghoonete ja allmaarajatiste ehitamine – Ei ole, on ehitamine üldse. Kui vaja mitme sõnaga kirjutada, siis *hoonete ja rajatiste ehitamine*.

safety relief valves - kaitse-vabastusklapid – kaitseventiilid

müügiendenduslikud televisiooni vahepalad – telereklaamid

cavity magnetrons - süvendite magnetronid – õõnesmagnetronid

mild steel - mõõdukas teras – Kuidas saab teras olla mõõdukas?

Õige on *vähese süsinikusisaldusega teras*.

drive reduction - sõitmise vähendamine – veoreduktor
flat bed - lame põhi – treiler
hip restraint - puusa turvasüsteem – sülerihm
drive train - ajamite rada – jõuülekanne
Central African Republic - Aafrika Keskvabariik – Kesk-Aafrika
 Vabariik
Pferdeschuhe - hobusekingad – hobuserauad
 Käekella osad: *wind-crowns* - tuulekroonid – keeramispupud
free weights - eraldiseisvad tõsteraskused – hantlid
natural and legal persons - looduslikud ja legaalsed isikud – füüsilised ja juriidilised isikud
academic papers - akadeemilised paberid – teaduspublikatsioonid
Personenruf - isikute kõne – väljakutseteenused
television tubes - televisiooni torud – kineskoobid
track & field shoes - maastiku- ja õuekingad – kergejõustikujalatsid
aircraft walk-out assistance services - lennukist välja jalutamisega seotud abiteenused – Jalutamine tundub kohatu, järeleuurimine näitas, et see on pigem õhusõidukite teiselaldamise abiteenused.
hundeprop-pistoler, hundepopper - koeraprunt-püstolid, koeraprundid – Mis on koeraprunt? Pigem tongipüstolid, tongid.
necktie chain - kaelasidemeahelad – Kas lipsu küljes kantakse ahelaid? Ikka lipsukette.

Kas valdkond sobib?

Elektroonika: *rectifier tubes* - rektifikatsioonikolonnid – Rektifikatsioon on keemiaprotsess (korduv destilleerimine samas seadmes), seega õige on *alalduslambid*.

Kirurgia: *trans-vaginal mid-urethral sling* - transvaginaalsed ja kusitisesed tropid – Termin *sling* vaste *tropp* on kraanatermin, kirurgias on pigem *paelasüsteemid*.

shower rails - duširelsid – Relss on raudteerööbas, seega *dušikäsi puud*.

Kas lähteteksti sõna oli ehk nimi või kaubamärk? Kas lähteteksti tundmatu sõna oli äkki muus keeles?

compact flash cards and smart media cards - kompaktsed väikmälukaardid ja meediakiipkaardid – Paraku on mõlemad nimetused pärisnimed ja seega peaks pigem olema *CompactFlash-* ja *SmartMedia-*kaardid.

word Mac versione 11.1 - sõna *Mac versioon 11.1* – Esimene sõna tõesti ei ole itaalia keeles, aga samas ei ole see ka inglise keeles, vaid on tarkvara nimetus: *Word (Mac), versioon 11.1*.

thorax operaties - *Thorax-operatsioonid* – Tundmatute sõnade Internetist ülekontrollimine peaks olema tänapäeval lihtne, isegi kui enda silmaringist ei piisa. Nii saanuks teada, et *thorax* on rindkere.

Vahest on fraas liiginimetus, mida üldjuhul otse tõlkida ei saa?

devil's tongue root - *kuradikeelejuur* – Internet ütleb, et see on *Amorphophallus rivieri*, mis on taimenimetuste andmebaasi² järgi hoopis *Rivieri titaanjuur*.

Bockhornsklee - *sikusarveristik* – *Satureia hortensis*, *aed-pipar-rohi*

Japanese barnyardgrass millet - *jaapani koduõues kasvav kukeleib* – Siin peaks mõtlema panema juba *Jaapani koduõues*, s.t miks on koduõues liik või sort teistsugune kui mujal. Selgub, et see on liik *Echinochloa crus-galli* ehk *tähk-kukehirss*.

Kas keeruka kirjelduse saaks sõnastada lihtsamini?

Juhendites, kus tõlke eesmärk on selgitada lugejale mingi menetluse täpset käiku, on tihti võimalik öelda keerukas mõte palju selgemini, mitte hakata lähteteksti sõna-sõnalt tõlkima. Eesti oskuskeeles on tore tava nimetada asju eelkõige otstarbe järgi („mida see seade teeb?“).

² Vt <http://ut.ee/taimenimed>.

Lülitage autoraadio sisse, vajutades toite sisse- ja väljalülitamise nuppu (3). Kui autoraadio on sisselülitatud, siis vajutage toite sisse- ja väljalülitamise nuppu POWER (3) autoraadio väljalülitamiseks. – Sama mõtte ütleb lause Lülitage autoraadio toitenupust (3) sisse või välja.

Kui teil on elektronpostiaadress, ligipääs Internetile ja võrgupõhine kommunikatsiooniteenus, on teil ööpäevaringne ligipääs tehnilisele infole Internetis. – Või teiste sõnadega: E-posti ja Interneti kaudu on tehniline abi kättesaadav ööpäev läbi.

disclosing liquid for personal use in indicating tartar on the teeth – isiklikult kasutatav paljastav vedelik hambakivi demonstreerimiseks hammastel – Ehk hoopis hügieeniline hambakiviindikaator [vedelik].

Mida täpselt sarnane võõrsõna tähendab?

Arvamine, et lähtekeele sõna tähendab sama mis sihtkeele võõrsõna, on sage tõlkeviga. Siin ainult paar näidet, mida saanuks ettekujutusega vältida.

When the problem persists, contact the dealer. – Kui probleem jääb, võta ühendust diileriga. – Diileril on kahjuks teistsugune konnotatsioon, kohane oleks edasimüüja.

ambient meat – ambientne liha – jahutamata liha

Kas sõnaühendi või lause osised on kooskõlas?

kokkuhajutamine

SALAJANE. See dokument tuleb hoida turvalises kohas, et tagada loata juurdepääsu või avalikustamist.

Vajutage masina väljalülitamiseks sisselülitamisnuppu.

MOOTORI JAHUTUSVESI: Polüpropüleenglükooli ja vee segu (53% – 47%) – Kas see tähendab, et vesi on vee ja millegi muu segu? Pigem jahutusvedelik, mitte -vesi.

Ega reklaamtekst võimalikku klienti ei peleta?

Autotulede kataloogist, enne toimetamist: *Et Te ei kardaks pimedust.* – Pärast toimetamist: *Tundke end pimedas mugavamiini.*

Täname teid väga kulutatud aja eest!

Kas paronüüm, sünonüüm või sarnane sõna on asjakohane?

See hoiab ära saeketta viskamise. – Saeketta sihilik viskamine ei ole tõenäoline, seega on pigem jutt saeketta viskamisest.

Uued külmutuskapid pakuvad elegantset disaini ning täiuslikult sulavad Teie kööki. – See on just asi, mida külmik tegema ei peaks, seega pigem sulanduvad.

*chemical plants - keemiavabrikud – keemiatehased
steamers for fabrics - kangaaurustid – kangaaurutid*

Kas kirjutasin sõnastikust ikka õigesti ära?

autogiros - tüviklennukid – Tüvik on botaanikatermin, autožiiro on tiiviklennuk.

Kas kirjajahemärgid on ikka õigesti?

Ärge eemaldage puud, mis on kinni kiilunud oma kätega.

TÕLKEKORRALDUS

Süsteemsus

Korduste vältimine: kumb on parem, kas „ilus” tekst või täpne tekst? Kas teksti ilusaks tegemine õigustab vigade tekitamist?

Kui tõlkimisel kasutatakse vahekeelt, on vaeoht suurem ja mõelda tuleb eriti hoolikalt³. Sageli aitab Internetis tehtav pildi-

³ Olen näinud tõlget, kus lähtetekst oli inglise-saksa masintõlge ja eesti „tõlge” oli saadud saksa-inglise masintõlke otsetõlkena.

otsing. Selle eelis on kiirus ja ülevaatlikkus (näitab kohe, millest on jutt), puudus aga vajaliku pildi puudumine. Keeruka sõnastuse korral võib aidata võte, kus võetakse lausest täitesõnad välja ja vaadatakse, kas lausesse jääb õige mõte alles.

Tekstitoimeti ja tõlketehnika

Spellerit peaks kasutama alati, kuid tuleks meeles pidada, et see ei mõtle ja võib tekkida imelikke liitsõnu: *pätipäeva*, *patisent* (isiklik rekord on seda ühel leheküljel teha neli korda), *keskkonnakitse*, *kitselüliti*, *tõhul 0,500 mm Hg* (samuti minu leiutised), *vahistatud piim*, *läbiröökimised*, *löögiviljad*, *eespool imetatud küsimused*, *olulise toruosaga ettevõtte*, *kärgpinge*, *katlakiivi*, *kinnituspuuks* (kinnituspiiks), *veoülekannel*, *teelimused* (tellimused), *Euroopa Liisu kalanduspoliitika*, *kustimaterjalid*. (Kui muidugi spellerit üldse kasutatakse: olen näinud ka tõlget *hambakarieesi väldivad lobutusvedelikud*.)

Sagedate või piinlike vigade parandamiseks saab tekstitoimeti seadistada automaatparandused (eri käänetes); tekstitoimetiga kaasa tulevad eesti automaatparandused on muidu sellised, mida kirjaoskaja naljalt ei tee ja neist suurt kasu ei ole (nt *arhidekt*, *koleeg*, *posteljon*).

Tõlkemällu (samuti nagu terminiloetellu ja sõnastikku) sattunud veal on kalduvus hakata korduma – mis võib mõistagi välja viia teoretiseerimiseni, millal viga on viga, s.t mitu korda peab vea tegema, et see enam ei oleks viga. Põhimõtteliselt peaks tõlkemällu sattunud vea parandama või veaga lause kustutama.

Toimetamine

Ettekujutamise vajadus kehtib ka toimetamise ja miks mitte ka algupärase teksti kirjutamise kohta. Võimalik, et toimetajal on

ette kujutada isegi lihtsam kui tõlkijal, sest ta ei ole hõivatud tõlkimisega samavõrd kui tõlkija ja näeb juba olemasolevat tõlget värske pilguga.

KOKKUVÕTE

Lugeja ei ole telepaat, ta ei saa teada lähteteksti sõnumit ega tõlkija mõtet muidu kui ainult kirjapandud tõlke kaudu. Kui tõlge on spetsialistile ja tõlgib võhik, siis spetsialist saab sellest väga ruttu aru ja tõlge kaotab usutavuse.

Kui ei oska, tuleb uurida järele. Tundmatud asjad (ka sõnastikust leitud tundmatud vasted) tuleb enne kirjutamist selgeks teha. Valdkonda ei pruugi tunda, kuid aru peab saama – sellele aitab kaasa pidev ettekujutamine, mida kirjapandud sõnad tähendavad.

Tõlkijal peab olema julgust kahelda allikates (sõnastikud, teabematerjalid, spetsialistid) ja oma oskustes – ning julgust jätta tõlge valdkonna asjatundjatele. Sõnastik ja terminibaas ning Vikipeedia veerandtunnine sirvimine ei asenda asjatundja aastatepikkusi kogemusi.

Kes leidis siit kirjatükist oma leiutisi, ärgu pahandagu, vaid mõelgu järele. Kes naeris, mõelgu, miks ja kuidas saanuks näiteid kirjutada ilma lõbu tekitamata.

KUHU EDASI?

Inimesed, kes tõlgivad praegu nagu masinad, peaksid tundma muret, sest masintõlke arenedes kaob neil varsti leib laualt – masin ei taha süüa ega puhata ning ka jõudlus on palju suurem. Mõtlemise osas on edumaa siiski inimese poolel ja seda edumaad saaks kvaliteettõlgete nimel ära kasutada.

LAHTIÜTLUS

Autor käsitleb absurdsete tõlkevigade (sõnastus- ja loogikavigadega otsetõlgete) vältimise strateegiana tõlgitava teksti ettekujutamist, esitades kujutlust soodustava „tööhüpoteeside” kontrollimise strateegia. Tõlkija peaks pidevalt mõtlema, kas see, mida ta kirjutab, on reaalsuses võimalik – kas võimalikud on mõõtmed, mass, arv, materjal, tööpõhimõte, otstarve ja tegija ning kas asjakohane on sõnastus (kasutus, kollokatsioonid, terminid, mõtteselgus) ja õigekiri.

Artikkel on empiiriline ja põhineb tõlgete toimetamisel nähtud ja parandatud autentsetel vigadel. Kirjaliku tõlke kohta öeldu võib kehtida ka suulise tõlke kohta, samuti mõtteselge teksti kirjutamise kohta üldse.